

LA TASCA DELS AJUNTAMENTS EN LES POLÍTIQUES PÚBLIQUES DE MEMÒRIA HISTÒRICA

EL CAS D'AMPOSTA (2015-2021)

Andrea Bertolero Donoyan

NIA: 217990

Tutora: Marició Janué i Miret

2021-2022

Facultat d'Humanitats

Universitat Pompeu Fabra

AGRAÏMENTS

A Inés Martí i Maite Subirats, regidora i tècnica de Cultura i Memòria Històrica de l'Ajuntament d'Amposta, pel temps dedicat a explicar-me els projectes de recuperació històrica i per facilitar-me documentació.

A la professora Marició Janué, tutora d'aquest treball de fi de grau, per la seva orientació i consells.

ÍNDEX

INTRODUCCIÓ	4
CAPÍTOL 1: Polítiques Públiques de Memòria Històrica.....	6
1.1 Importància i discussió.....	6
1.2 Memòria històrica a Espanya al llarg del temps	8
1.3 Normativa actual a Espanya.....	12
1.4 Comparació amb altres casos internacionals.....	14
1.5 Polítiques de memòria i normativa actual a Catalunya.....	16
1.6 Polítiques públiques de memòria als governs locals.....	18
CAPÍTOL 2: Context municipal	20
2.1 Implicacions de recuperar la memòria històrica per Amposta.....	20
2.2 Guerra civil i franquisme a Amposta	22
2.3 Polítiques públiques de memòria històrica anteriors.....	24
2.4 Polítiques públiques de memòria històrica recents	26
CAPÍTOL 3: Polítiques de memòria Amposta del 2015 al 2021.....	28
3.1 Recerca històrica	28
3.2. Recuperació d'espais.....	30
3.2.1 Simbologia franquista	31
3.2.2 Llocs de memòria	33
3.3 Actes de difusió: Cicles de Memòria històrica	35
3.3.1 Exposicions	35
3.3.2 Recorreguts	36
3.3.4 Conferències.....	37
3.3.5 Presentació de llibres.....	38
3.3.6 Documentals, pel·lícules i obres de teatre.....	39
3.4 Anàlisi	39
CONCLUSIONS.....	42

BIBLIOGRAFIA.....	44
LLEIS	53
ANNEX.....	54

INTRODUCCIÓ

Aquest darrer any ha ressorgit el debat polític sobre la necessitat de recuperar la memòria històrica, a conseqüència de la voluntat de l'actual govern espanyol d'impulsar una nova llei de recuperació de la memòria sobre la Guerra Civil i el franquisme. Davant d'això els partits de dreta s'han mostrat en contra perquè consideren que el que fa és reobrir ferides del passat, mentre una altra part dels polítics considera que les mesures i normatives impulsades des del govern espanyol no són suficients. Mentrestant, una part de la població, que no va viure aquests fets, veu la història i la recuperació d'aquesta memòria com una cosa llunyana que no els afecta. Això és precisament el que aquest treball busca desmentir: el passat i com aquest es presenta té un impacte sobre el present.

La Guerra Civil i la posterior dictadura van afectar tot el país. Van provocar odi entre els dos bàndols, violència i repressió. A més, la guerra va ser dura, amb moltes morts i destrucció i va causar problemes econòmics que es van mantenir durant la dictadura. Tot això segueix tenint un impacte avui en dia perquè no s'ha fet un correcte treball de recuperació de la memòria històrica. Moltes de les víctimes i els seus familiars no han pogut obtenir justícia ni se'ls ha reconegut el seu patiment perquè la transició va ser estructurada des de l'antic règim i es va optar per silenciar aquesta memòria. Però això no afecta només aquesta part de la població, sinó a tota Espanya com a comunitat i com a democràcia. Tot i que està demostrat que és necessari articular un discurs que recordi aquests fets per superar el trauma col·lectiu, i l'Estat i les comunitats autònomes han aprovat algunes lleis en aquesta direcció, la Guerra Civil i el franquisme segueixen sent un tema tabú a Espanya. Això fa que no es puguin curar les ferides, es mantingui l'odi i la societat no pugui fer una reflexió sobre el que va passar per treballar perquè no torni a succeir.

A part dels debats polítics a escala nacional i autonòmica, les grans ciutats i les poblacions on van ocórrer fets rellevants durant aquesta època han dut a terme accions per conservar, valoritzar i transmetre el record d'aquesta part de la història, sobretot com a forma d'activar la cultura i el turisme. En canvi, en localitats més petites o històricament menys importants sembla que aquestes tasques no siguin tan necessàries o no tinguin raó de ser. La meua hipòtesi és que és necessari que des de tots els ajuntaments es duguin a terme polítiques per a la recuperació de la memòria històrica, ja que actuar a escala local permet tenir un accés més directe a la població, facilitant la tasca de recuperació de la

memòria, la dignificació de les víctimes i la implicació de la societat en aquestes reflexions.

Per demostrar-ho he triat estudiar el cas de l'Ajuntament d'Amposta, la meua població. Es tracta d'una capital de comarca petita que, en els darrers sis anys, en els quals ha estat governant Esquerra Republicana de Catalunya, s'ha compromès a recuperar la seva memòria sobre la guerra i la dictadura. Per poder fer aquest estudi primer desenvoluparé un marc teòric sobre què són les polítiques públiques de memòria històrica i la seva importància. També estudiaré com s'ha tractat en l'àmbit estatal, autonòmic i local, així com les normatives vigents, i establiré una comparativa amb altres casos internacionals per entendre millor la situació espanyola i veure si la gestió està sent eficaç. Després, per donar context a l'anàlisi, realitzaré un estat de la qüestió sobre l'impacte que va tenir la Guerra Civil i el franquisme a Amposta per veure si realment hi ha una història a recuperar. Tot això permetrà entendre perquè l'Ajuntament té interès a recuperar la memòria històrica de la ciutat. Així mateix, per veure'n l'evolució, analitzaré les polítiques públiques que es van portar a terme pel govern anterior a partir del 2007, any significatiu legislativament per a la recuperació de la memòria històrica a Catalunya i Espanya, amb l'aprovació de la Ley de Memoria Històrica i la Llei del Memorial Democràtic, que estableixen les línies que havien de seguir aquestes polítiques. Per a l'anàlisi de les polítiques públiques de memòria històrica dutes al municipi faré servir les notícies de diversos diaris, documents originals dels projectes, cedits per l'Ajuntament, i l'article "Nou anys de recuperació de la memòria històrica a Tarragona" de Jordi Piqué, com a guia. Amb tot això es crearà el marc per poder estudiar les polítiques públiques més recents considerant el context polític, la normativa, la història d'Amposta, els objectius d'aquestes mesures, les activitats dutes a terme, les temàtiques tractades i la rellevància que té per la població.

Amb tot això busco, a través de l'estudi de cas de la població d'Amposta, veure des del punt de vista històric i social la importància de les polítiques públiques de recuperació de la memòria històrica per a un estat, però també per a una ciutat petita i suposadament sense major interès històric, i entendre el paper dels ajuntaments en la difusió de la memòria històrica. Així mateix, veure que una ciutat amb aquestes característiques també pot dur a terme aquests projectes i influir en la societat.

CAPÍTOL 1: Polítiques Públiques de Memòria Històrica

1.1 Importància i discussió

Les polítiques de memòria històrica són accions deliberades, establertes pels governs o per altres actors polítics o socials, amb l'objectiu de conservar, transmetre i valoritzar el record de determinats aspectes del passat, construint un determinat tipus d'identitat col·lectiva (Groppo, 2002, p.192). Perquè aquestes polítiques siguin útils per cohesionar la ciutadania i enfortir la democràcia, han d'anar guiades pel deure de recordar i establir els fets, per la justícia d'investigar les violacions i perseguir els seus autors, pel dret a obtenir reparació mitjançant mesures d'indemnitzacions, de rehabilitació i simbòliques, per les garanties de no repetició, i per la contribució al reconeixement mutu dels ciutadans (Sánchez-Moreno, 2020, p. 42; Gamboa, 2019, p. 95).

Ara bé, per poder-ne parlar, primer hem de diferenciar entre memòria individual i memòria històrica. La memòria és la capacitat per recordar, que pot ser individual o adquirir una dimensió social quan s'estableixen uns punts de referència per un marc col·lectiu i una homogeneïtzació de les representacions del passat (Orihuela, 2015, p.62). Quan parlem de memòria històrica ens referim a aquesta dimensió social de la memòria. Viure en societat significa establir llaços, i trobar en el passat els orígens comuns del grup i recordar-los és una forma d'articular la cultura i la identitat col·lectiva (Piqué, 2017, p.4). Per tant, en la memòria històrica el que es recorda no són records com a tal de cada individu sinó que són fets que han marcat la societat i que s'han transmès de generació en generació, però que l'individu pot no haver viscut. La memòria històrica, segons Piqué (2017, p.3), es refereix concretament al "conjunt d'actuacions que s'esforcen en relacionar el present amb el passat amb l'objectiu de donar a conèixer a la societat el que va succeir".

Com diu Keith Lowe, després d'una situació traumàtica la societat vol pensar que ja s'ha acabat, però posar-hi fi requereix temps i voluntat de superar el trauma col·lectiu (Piqué, 2017, p.3). Exactament això és el que va passar a Espanya; després del trauma de la violència entre els membres d'una mateixa societat durant la guerra i la dictadura, quan va començar la democràcia es va voler pensar que tot això havia acabat i que la millor manera per construir el futur era oblidar allò succeït. Tot i això, altres casos semblants arreu del món han demostrat que només es tanquen les ferides reconeixent i parlant d'allò succeït i que malgrat el silenci, els fets traumàtics segueixen presents d'alguna forma en la identitat de les persones (Fouce, 2008, p.2), tal com s'ha vist al nostre país. Malgrat

que les elits polítiques de la transició van defensar el “pacte de silenci”, argumentant que el millor per crear una democràcia estable era l’oblit, van anar sorgint veus entre la societat que reclamaven la necessitat de recuperar la memòria històrica i dignificar les víctimes del franquisme i la guerra per crear una democràcia real. En una societat democràtica la defensa de la veritat, la justícia i els drets humans són claus, de manera que el reconeixement de les injustícies del passat és una obligació ètica i política. A més, les polítiques públiques de memòria històrica serveixen com a accions preventives per evitar la repetició dels fets, ja que desmantella els mecanismes que van possibilitar la dictadura (Porcar, 2015, p.63). Tot i que hi ha molts arguments a favor de promoure la memòria històrica, una part de la societat, principalment de dretes, segueix oposant-se a aquestes actuacions, ja que les entenen com a formes de venjança que reobren ferides ja tancades i que, per tant, debiliten la democràcia.

La memòria té una clara dimensió política. Recordar el passat és de gran rellevància per construir un present i un futur amb els valors democràtics, però no serveix de res la simple investigació històrica. El missatge ha d’arribar a la societat, i una forma de fer-ho és a través dels organismes públics. A més, les víctimes de la Guerra Civil i de la dictadura han patit una injustícia estructural. La injustícia estructural és un terme creat per Young per referir-se a les situacions on la injustícia està causada per la suma d’accions, socialment acceptables, de diferents agents, motiu pel qual no es pot individualitzar la culpa i la injustícia segueix vigent en l’estructura de la societat. Així doncs, la responsabilitat està compartida per tots els que les seves accions o inaccions contribueixin a aquests danys, però és assumida de forma col·lectiva. És per això que és indispensable actuar col·lectivament en l’espai públic per reformar aquestes accions que creen injustícies (Gamboa, 2019, p.90). Per tant, les víctimes del franquisme i la Guerra Civil, que van patir la violència i la repressió per part de l’Estat i la societat, i que segueixen patint l’estigmatització, només poden rebre una reparació col·lectiva i pública. Per fer-ho, les organitzacions públiques i socials són les que se n’han de fer càrrec, i és aquí on entren les polítiques públiques de recuperació de la memòria històrica.

Tanmateix, hi ha algunes veus crítiques sobre les polítiques públiques perquè consideren que aquestes signifiquen atorgar massa poder als partits per transmetre una determinada imatge del passat. Però això és una confusió de les polítiques públiques amb les polítiques partidistes. Els partits tenen influència en com s’articulen les polítiques públiques, però les normatives s’han d’aprovar per un consens. A més, els partits només són una de les

formes d'organització social que porten a terme accions per recuperar la memòria històrica. També hi ha, per exemple, les associacions de les víctimes i els seus familiars.

A Espanya, quan es parla de memòria històrica, se sol fer referència al període de la Guerra Civil i la dictadura franquista, ja que són els fets traumàtics i mal resolts més recents de la nostra societat, començant el 1936 i acabant el 1975. Tot i el gran nombre d'estudis on es mostra la violència repressiva de l'Estat franquista, hi ha una gran part de la població que no va viure aquests fets i que ho veu de forma distant, ja que aquests records no s'han transmès a la societat. Durant molt de temps s'ha preferit silenciar aquesta memòria, sobretot perquè durant la transició les elits polítiques van transmetre la idea de que era el més convenient per consolidar una democràcia pacífica, i una important part de la societat continua preferint no parlar del tema. És per això que els coneixements que es donen a l'educació obligatòria són ínfims, apareixent només a 4t de l'ESO. Tot això fa que la dreta es pugui permetre avui en dia no reconèixer l'horror de la dictadura (Río, 2005, p.13). És per això que aquest és el cas del qual es tractarà en aquest treball, i en aquest capítol s'analitzaran les polítiques públiques que s'han fet a Espanya, als diferents nivells, i la seva eficiència.

1.2 Memòria històrica a Espanya al llarg del temps

La memòria històrica a Espanya és un tema pendent a escala estatal. Tot i que hi ha hagut una evolució i una major implicació al llarg del temps, les deficiències de la transició encara afecten la democràcia actual. En termes generals entenem per transició política un interval de temps durant el qual es porten a terme ajustos institucionals i socials per crear un ordre nou, deslegitimant les pràctiques autoritàries anteriors i legitimant les noves institucions democràtiques (Macé, 2012, p.751). Però el cas d'Espanya és especial, ja que la democràcia actual no es basa en la ruptura radical amb el règim anterior, sinó que es va crear des de la mateixa dictadura (Macé, 2012, p. 752).

Després de més de quatre dècades, encara no hi ha un consens polític i social per configurar el missatge que es vol transmetre a la societat. Les polítiques públiques s'han anat desenvolupant, però, a causa dels interessos polítics dels partits que governen, sempre tardanament i de forma discontinua. De fet, podem distingir cinc subperíodes pel que fa a polítiques públiques de memòria des de la transició, que es corresponen als canvis de govern. Tot i que en les polítiques públiques de memòria històrica no només hi actuen els partits que governen, a Espanya han tingut una gran influència, ja que depenen dels

interessos dels partits, s'ha promogut o no la memòria històrica. Això es deu al fet que els dos partits que han governat fins ara, el Partido Popular i el Partido Social Obrero Español, són els que van pactar la transició, s'han anat repartint el poder des de la creació de la democràcia i, fins l'aparició de Ciudadanos i Unidas Podemos, governaven amb majoria absoluta. Però a la vegada, tenen uns interessos diferents respecte al tractament de la història perquè el PP té lligams amb els franquistes i el PSOE amb els republicans.

El primer període que es pot distingir en el tractament de la memòria històrica des del final de la dictadura va del 1975 al 1982 i es caracteritza per la “política del olvido”, en termes de Francisco Espinosa (Río, 2005, p.4). Durant els primers anys de la democràcia, el record col·lectiu de la Guerra Civil, la naturalesa del nou poder i la por van fer que es legitimés una història sobre la dictadura feta pels vencedors de la guerra (Macé, 2012, p. 752). Més que de memòria, hauríem de parlar de desmemòria. La política de “reconciliació nacional” va comportar que les elits democràtiques civils i militars pactessin la Ley de Amnistía¹, per la qual es renunciava al procés judicial dels actes polítics comesos durant el règim anterior (Rodríguez, 2005, p.486). Així doncs, la gestió pública va ser incapaç d'afrontar una memòria col·lectiva traumàtica i diversa, i va optar per tapar-la. Se suposava que era una solució pacificadora que permetia la coexistència dels dos bàndols, la governabilitat i l'establiment de la democràcia, però no solucionava realment els conflictes entre els dos bàndols que s'havien enfrontat durant la Guerra Civil.

El segon període, de 1982 a 1996 és qualificat per Espinosa com l'etapa de la “suspensión de la memoria” (Río, 2005, p.4). L'oblit voluntari del passat es veia necessari per assegurar un futur democràtic, punt de vista que compartien també moltes de les víctimes i els seus familiars. En aquesta època, el govern espanyol, en mans del PSOE, va prendre algunes mesures reparadores per a les víctimes, però com diu Porcar “eran una serie de medidas que pretendían equiparar en derechos pero no reconocer la justicia de la causa de los vencidos” (2015, p.70). La primera llei sobre el dret a la veritat va ser la Ley 30/1992², que reconeix el dret dels ciutadans a l'accés als registres i arxius de les administracions públiques. Però no hi va haver mesures de justícia ni debat possible.

És per tot això que alguns autors afirmen que durant la transició espanyola es va produir una “amnèsia social”. Tanmateix, segons Josefina Cuesta, el fet que els polítics

¹ Ley 46/1977, de 15 de octubre, de Amnistía. BOE, 17 d'octubre de 1977, núm. 248, pp. 22765- 22766

² Ley 30/1992, de 26 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y del Procedimiento Administrativo Común. BOE, 27 de noviembre 1992, núm. 285, pp. 40300- 40319.

tinguessin un pacte tàcit de no mencionar el passat no vol dir que no continués existint el record col·lectiu de la repressió de les víctimes (Porcar, 2015, p. 67). Els historiadors van fer estudis sobre la guerra i la repressió gràcies als quals es va despertar una consciència social entre els descendents dels assassinats i dels represaliats, que volien saber la veritat i que es reconegué per superar el trauma familiar. Així, malgrat la inacció de les autoritats, per al cinquantè aniversari de l'inici de la Guerra Civil, l'any 1986, associacions i entitats van preparar actes per recordar el conflicte (Soler, 2019, p. 3). A finals del segle passat i a principis d'aquest segle aquesta consciència de la recuperació de la memòria històrica va créixer. Van sorgir aleshores la majoria de les associacions de memòria històrica, un moviment social de base ciutadana al marge dels partits polítics que reivindica la reparació a les víctimes de la guerra i del franquisme. Aquest moviment demana que les reparacions es facin a través de l'aplicació de la Justícia Transicional, una de les línies transversals de les Nacions Unides que dicta quines mesures han de prendre les societats davant un canvi de règim, i l'adopció de polítiques públiques de memòria per crear un relat públic en pro dels valors democràtics i els drets humans (Porcar, 2015, pp. 67-68).

El 1996 el PP, creat per antics polítics del règim franquista, va arribar al poder, començant així una nova fase de polítiques públiques de memòria històrica, que durarà fins al 2004. En aquesta època el "pacte de silenci" entre les elits polítiques es va començar a trencar, ja que els partits d'esquerres es van començar a adherir a les demandes de recuperació de la memòria històrica. Segons Río, els partits d'esquerres, entre els quals el PSOE, van veure la memòria històrica com una "oportunidad para generar espacios de adhesión en torno a sus proyectos políticos a través de referentes históricos de los que se sienten legítimos herederos", però a la vegada van ser pressionats per les seves bases, ja que la majoria de les víctimes del franquisme eren dels seus propis partits i sindicats (Río, 2005, p.12). El 1999, amb motiu del 60è aniversari del final de la Guerra Civil, el PSOE va fer una proposició no de llei per condemnar la insurrecció militar del 1936, la qual es va aprovar amb l'acceptació de tots els partits, menys del PP, que considerava una "imprudencia simplificar hasta el punto de decir que estos son los buenos y estos son los malos" (El País, 1999). En aquest context polític i social de presa de consciència sobre la memòria històrica apareix l'Asociación para la Recuperación de la Memoria Histórica que, a diferència de les associacions aparegudes anteriorment, es va estructurar en desenes d'associacions de caràcter local, comarcal, provincial i

autonòmic independents les unes de les altres però amb objectius comuns i comunicació (Río, 2005, p.5). Malgrat aquests avenços, sobretot entre els actors socials, durant el govern del PP d'Aznar la subvenció anual del Ministeri de Cultura es va destinar a activitats de la Fundació Francisco Franco (Macé, 2012, p.759). L'objectiu d'aquesta fundació és “difundir el conocimiento de la figura de Francisco Franco (...) así como de los logros y realizaciones llevadas a cabo por su Régimen”, i “fomentar la investigación histórica, educativa y cultural sobre la España de aquel tiempo” (Macé, 2012, p.759). El missatge que difon entra dins del marc del “revisionisme històric”, discurs que pretén mantenir la visió franquista dels fets, que difonen els grups ultraconservadors (Río, 2005, p. 14).

L'any 2004, amb el retorn del PSOE al govern d'Espanya, es produeix un nou canvi. Durant la campanya i els pactes amb els partits d'esquerra ERC, IU i ICV per la investidura, el PSOE va fer promeses de treballar en la recuperació de la memòria històrica, que va haver de complir durant la legislatura. Responent a les demandes d'associacions de víctimes, el 2005 es derroca l'estàtua del Caudillo propera al Ministerio de Fomento a Madrid com a acció simbòlica (Macé, 2012, p.764). No obstant això, el fet que encara hi hagués molts llegats simbòlics de la dictadura a principis del segle XXI era una evidència de la negligència de les polítiques públiques durant la transició. El 2007, el PSOE va intentar oferir una resposta integral amb la Ley de Memoria Histórica³, que assentarà les bases per a les polítiques públiques de memòria a l'Estat. La llei expressa la voluntat de fomentar la cohesió i la solidaritat entre les diverses generacions d'espanyols al voltant dels principis, valors i llibertats constitucionals. Per això, busca reconèixer i ampliar els drets a favor dels que van patir una persecució o violència, per raons polítiques, ideològiques o de creença religiosa durant la Guerra Civil i la dictadura, reconèixer el seu dret a la reparació moral i la recuperació de la seva memòria personal i familiar, adoptar mesures per suprimir elements de divisió entre els ciutadans, facilitar el coneixement dels fets ocorreguts i assegurar la preservació dels documents relacionats (Cuesta, 2018, p.8). Aquesta llei va crear un gran debat, ja que la dreta la veia com una venjança, mentre per als grups a favor de la memòria històrica era insuficient (Macé, 2012, p.765; Cuesta 2018, p.7). Tot i les millores, la llei no complia amb la legalitat internacional, no facilitava l'accés de les víctimes a la justícia, ni declarava la nul·litat de

³ Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE, 27 de diciembre 2007, núm. 310, pp. 53410-53416.

les sentències judicials franquistes, alhora que delegava la recerca dels desapareguts en les entitats socials.

Des de l'aprovació de la llei del 2007 es van dur a terme diverses línies de treball com la facilitació d'accés als documents relatius a les víctimes, la creació d'un mapa de fosses classificades, l'eliminació de simbologia franquista, la creació de l'Oficina para las Víctimas de la Guerra Civil y de la Dictadura, l'actualització dels imports de les pensions i les indemnitzacions, i l'atorgament de subvencions per a la recerca i difusió de memòria històrica. Tanmateix, el 2012, amb el PP de nou al govern, es va rebaixar la partida destinada a memòria històrica, destinant tots els diners en exhumacions i suprimint l'Oficina para las Víctimas de la Guerra Civil y la Dictadura, i el 2013 en va eliminar tot el finançament (Soler, 2019, pp.9-10).

1.3 Normativa actual a Espanya

L'any 2021, el Govern socialista va proposar la “Ley de Memoria Democrática”⁴ per arreglar les mancances de la Ley de Memoria Histórica. Aquesta proposició de llei planteja la declaració de nul·litat de les sentències de les condemnes i sancions dictades durant la Guerra i el franquisme, la creació d'un Cens Estatal de Víctimes, la consideració de les víctimes des de la perspectiva de gènere, la creació d'un Banc Nacional d'ADN per la investigació i identificació, la facilitació de l'accés i protecció dels fons i arxius, la creació d'una fiscalia de Drets Humans i Memòria Democràtica, actuacions de reparació relatives als béns espoliats i als treballs forçats i mesures per evitar l'exaltació del franquisme. Aquest projecte de llei també conté una esmena pactada per la coalició de govern formada entre el PSOE i Unidas Podemos que ha estat molt controvertida. L'esmena dictamina que “todas las leyes del Estado español, incluida la Ley de Amnistía, se interpretarán y aplicarán de conformidad con el Derecho internacional convencional y consuetudinario y, en particular, con el Derecho Internacional Humanitario, según el cual los crímenes de guerra, de lesa humanidad, genocidio y tortura tienen la consideración de imprescriptibles y no amnistiables” (Cué, 2021). Però mentre per a Unidas Podemos aquesta suposa un canvi transcendental, per al PSOE no canvia res en relació amb la legislació penal (Cué, 2021).

⁴ Proposición de Ley de Memoria Histórica y Democrática, BOCG, 31 de gener 2020, núm. 47-1

El projecte ha tingut moltes reticències i actualment encara no ha estat aprovat. Per als socis de govern com ERC, Bildu o Más País, és insuficient i demanen millores per aprovar-lo. Les peticions d'aquests partits són principalment que el règim franquista i les seves sentències siguin declarades, a més d'il·legítimes, il·legals, i que la Ley de Amnistia es modifiqui perquè es puguin jutjar els responsables franquistes (Piña, 2021). Per altra banda, els partits de dretes, Ciudadanos, PP i VOX, s'han posicionat en contra, sobretot per l'esmena conjunta per reinterpretar la Ley de Amnistia (Europa Press, 2021).

Amb tot això, la normativa actual que regeix sobre les polítiques de memòria històrica a escala estatal segueix sent la "Ley de Memoria Histórica" del 2007⁵. La normativa actual reconeix la injustícia de les condemnes, sancions i formes de violència personal produïdes per raons polítiques, ideològiques o de creença religiosa, així com l'exili, durant la Guerra Civil i la dictadura. També declara la il·legimitat dels tribunals i de les condemnes de l'època, però no en declara la nul·litat. Són especialment rellevants els articles de 11 i 14, que promouen la col·laboració de les administracions públiques en la localització i la identificació de les víctimes, ja que poc després de la guerra el règim va exhumar les restes de les víctimes del bàndol nacional, però moltes víctimes del bàndol republicà segueixen sense trobar-se. Tot i això, la llei entén que es tracta d'una activitat privada que les administracions només han de facilitar. És destacable també l'article 15, que estipula la retirada d'elements públics que encara exalten la revolta militar, la Guerra o la repressió de la dictadura i la prohibició d'utilitzar edificis i monuments amb aquestes finalitats. No obstant, en queden exempts els que estan legalment protegits per raons artístiques, arquitectòniques o artistico-religioses. A més, estableix que el govern espanyol col·laborarà amb les comunitats autònomes i les entitats locals per elaborar un catàleg, però no defineix les mesures que l'administració pública està obligada a adoptar.

Per tant, la normativa espanyola esbossa les línies en les quals cal treballar en les polítiques públiques, però resulta insuficient. Tot i que fomenta la reparació de la memòria històrica i la democràcia no crea un pla estratègic ni defineix clarament el paper de l'Administració, ni tampoc articula una comunicació ni una cooperació entre els diversos actors polítics i socials del país.

⁵ Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE, 27 de diciembre 2007, núm. 310, pp. 53410-53416.

1.4 Comparació amb altres casos internacionals

Arreu del món hi ha països amb un passat traumàtic com Espanya. Veure com s'ha tractat internacionalment aquest tipus de problemes ajuda a valorar la situació d'Espanya i en què podria millorar. Les polítiques públiques de memòria històrica que es porten a terme en la majoria dels països democràtics es basen en l'Informe Joint de les Nacions Unides de 1997 en el qual es defineix la Justícia Transicional com les situacions dins del marc d'un procés “que da lugar a un diálogo nacional en favor de la democracia o a negociaciones de paz para poner fin a un conflicto armado, se llega a un acuerdo, sea cual fuere su forma, en virtud del cual los protagonistas o las partes interesadas se entienden para tomar, en ese momento, medidas contra la impunidad y la repetición de las violaciones de los derechos humanos” (Sánchez-Moreno, 2020, p.42). La Justícia Transicional té com a objectiu la lluita contra la impunitat i promocionar l'obligació dels Estats a protegir les víctimes de les violacions dels drets humans segons el Dret Internacional i evitar que es repeteixi la situació (Porcar, 2015, p.63).

En aquest context, Espanya ha rebut diverses recomanacions i crítiques internacionals. La “Ley de Memoria Histórica”, per exemple, assumeix la condemna del franquisme que s'havia fet a l'Informe de l'Assemblea Parlamentària del Consell de Europa del 17 de març de 2006, en la qual es denunciaven les greus violacions dels Drets Humans comeses entre el 1939 i el 1975. Però amb això no n'hi ha prou per entrar dins els estàndards internacionals de justícia. L'informe definitiu del relator especial de Nacions Unides sobre la promoció de la veritat, la justícia, la reparació i les garanties de no repetició del 22 de juliol de 2014 instava a les institucions de l'Estat a establir canals de comunicació entre les autoritats competents i les víctimes i les associacions, incrementar la coordinació entre les institucions de memòria i dotar-les de recursos, i evitar disparitats profundes entre les lleis d'aplicació a escala autonòmica i estatal (Digón, 2020, p.152). També l'Oficina de l'Alt Comissionat de les Nacions Unides per als Drets Humans sol·licitava a Espanya, el 2015, l'elaboració d'un pla nacional de recerca de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme, d'exhumació i identificació de les víctimes, de creació d'una comissió de la veritat, d'avenços judicials quant a les responsabilitats penals, i de reparació a la víctima (Sánchez-Moreno, 2020, p.43).

Si observem l'escenari a l'Europa occidental, Espanya està endarrerida en qüestions de memòria històrica. Se li ha criticat que les referències a la il·legitimitat i la injustícia dels òrgans repressius de la Guerra i el franquisme siguin merament descriptives, que la

transició exclogués de l'imaginari col·lectiu i la representació social del passat els valors dels perdedors de la guerra, i que aquests no hagin rebut una reparació efectiva (Cuesta, 2018, p. 9; Porcar 2015, pp.68, 70). A Alemanya, per exemple, es van fer els judicis de Nuremberg a la cúpula nazi, i s'ha fet un procés de desnazificació des dels anys seixanta a través de la justícia. Així, aquest país ha fet un procés judicial per evitar la repetició d'aquests fets que fa que alguns comentaris de la dreta espanyola a favor del franquisme allà serien considerats delictes per apologia al feixisme (Piqué 2017, p.3; Río, 2005, pp.11-12). Tot i això, com explica Lassalle molts països europeus també tenen problemes sobre com tractar el seu passat més recent, com França amb el règim de Vichy i les guerres colonials i el Regne Unit que ha intentat disfressar el seu passat imperialista (2021, p.18). A més, Llombart (2014, p.113) destaca que el cas espanyol difereix del d'Itàlia, Alemanya i França després de la Segona Guerra Mundial. Després de la guerra a Espanya no va començar una democràcia sinó que es va establir un règim totalitari que va manipular la història, fet que l'apropa més als països d'Europa de l'Est que van quedar sota el domini de l'URSS. Això no obstant, fora d'Europa hi ha altres països que han passat per una situació similar i que han tingut una transició més efectiva, com l'Argentina i Xile.

La recomanació de l'ONU a Espanya de crear comissions de la veritat es basa en el fet que, com explica Porcar (2015, p.64), els països sotmesos a dictadures que no recuperen la seva memòria històrica a través d'aquestes comissions, traslladen el problema a les generacions següents. "La comisiones de la verdad se crean después de conflictos violentos o dictaduras para comprender el alcance de los asesinatos, la represión, para escuchar a las víctimas y establecer qué pasó" (Ejerique, 2018). A Espanya la Comisión Constitucional va reconèixer el 2002 les víctimes de la guerra i la dictadura, però no els va demanar perdó, fet que sí que ha ocorregut a Xile i l'Argentina gràcies a les comissions de la veritat (Porcar, 2015, p. 75). En aquests dos països amb democràcies més recents les mesures han arribat molt més lluny: els organismes de l'Estat s'encarreguen de localitzar i investigar les fosses i les exhumen judicialment i científica, tenen nombrosos llocs de memòria, com museus de víctimes, cementeris, antics centres de detenció i repressió reconvertits. A més, a l'Argentina s'han fet judicis per retornar el patrimoni incautat durant la guerra, i a Xile es va establir un salari mensual per a les famílies dels desapareguts i es van aprovar ajudes econòmiques per facilitar el retorn dels exiliats. Encara que al principi de la transició en aquests dos països l'elit política i els militars també van optar per polítiques de l'indult i l'oblit per trobar l'estabilitat del nou règim,

aquestes legislacions han estat alterades i fa temps que s'han començat a fer polítiques de memòria històrica.

A l'Argentina i a Xile, igual que a Alemanya, s'han jutjat i condemnat els responsables de les dictadures, però això no ha passat a Espanya amb els dirigents del franquisme (Porcar, 2015, pp. 69,75). Curiosament, la Justícia argentina és l'única que ha jutjat dirigents del franquisme, que va acceptar portar a tràmit les querelles presentades per familiars de les víctimes, residents a l'Argentina, emparant-se al principi de Justícia Universal (Montoto, 2017, p.9). Aquesta anomalia es deu principalment al fet que la Ley d'Amnistia⁶ permet la impunitat dels crims comesos durant la dictadura. Cal recordar que, a diferència d'aquests països, la democràcia espanyola va ser articulada des de la pròpia dictadura, creant una transició benvolent amb els antics dirigents del franquisme.

Així doncs, la transició espanyola és un cas especial pel seu context polític i social. Malgrat això, tenint en compte com ho han gestionat altres països i el temps que ha passat des que va acabar la dictadura, és evident que les polítiques han estat insuficients. Encara que les organitzacions internacionals valoren positivament els avenços, com hem vist, Espanya encara no s'ajusta als estàndards de l'ONU.

1.5 Polítiques de memòria i normativa actual a Catalunya

Davant les mancances en les mesures en l'àmbit estatal i judicial, diverses comunitats autònomes han establert els seus propis programes de memòria històrica. En un inici es van centrar en la localització de fosses i la identificació dels morts, complint amb les primeres demandes dels familiars de les víctimes de la repressió. Amb el temps, els programes s'han estès, i el 2018 les iniciatives més rellevants sobre memòria històrica eren en l'àmbit autonòmic (Soler, 2019, pp.22-23). En totes les polítiques de memòria històrica autonòmiques, trobem la pretensió d'anul·lació de les sentències franquistes, l'accés a la ciutadania del coneixement del passat a través de la pluralitat de fonts, la institucionalització dels llocs de memòria i la resignificació de l'espai públic, mesures de reparació simbòlica, i la inclusió en l'àmbit educatiu de la memòria. A més, algunes comunitats han aprovat lleis que Escudero (2021, p.169) considera de nova generació perquè assumeixen el marc conceptual de la Justícia Transicional i la memòria històrica, es referencien al dret internacional, incorporen l'enfocament dels drets humans i

⁶ Ley 46/1977, de 15 de octubre, de Amnistía. BOE, 17 d'octubre de 1977, núm. 248, pp. 22765- 22766

configuren un marc legal en el qual desenvolupar les polítiques públiques de memòria. Per tant, van més enllà del que ha arribat la legislació estatal.

Catalunya va ser la primera a aprovar una llei autonòmica sobre memòria històrica, amb la Llei del Memorial Democràtic del 2007⁷. Aquesta llei exposa una clara crítica al dèficit de la transició a la democràcia amb la institucionalització de la desmemòria. El preàmbul condemna el règim franquista i reivindica el compromís polític de preservar la memòria històrica com a expressió de la llibertat d'una societat democràtica. Per això, la llei dictamina que “els poders públics han de promoure el ple exercici dels drets reconeguts en la declaració universal de drets humans”(art. 4.1) i que “la Generalitat i la resta de poders públics han de vetllar pel coneixement i el manteniment de la memòria històrica de Catalunya”(art.54). Per això, es crea el Memorial Democràtic, entitat de dret públic i amb personalitat jurídica pròpia, encarregada d'impulsar les polítiques públiques de memòria, fet inèdit a Espanya aleshores (Digón, 2020, p.158). Les seves funcions comprenen la configuració d'un centre estable d'activitats, la commemoració de la memòria democràtica, l'homenatge a les víctimes directes i indirectes, la recerca d'informació, la difusió del patrimoni i dels espais de memòria, la creació d'activitats formatives i la promoció de la participació de les entitats memorialistes, i la difusió del paper de les dones en el patrimoni democràtic. Així, els diversos projectes de memòria històrica d'iniciativa ciutadana a Catalunya quedaven regularitzats i professionalitzats. La llei també pretenia aprofundir en el coneixement de la Segona República, però Llobart (2014, p. 112-113) critica que no ho va aconseguir i que es va acabar centrant només en la reivindicació de la resistència antifranquista i el reconeixement a les víctimes.

A aquesta normativa principal s'hi van afegir d'altres. El 2009 es va aprovar la Llei de fosses⁸, que estableix la creació del Cens de persones desaparegudes, l'elaboració del Mapa de localització de fosses, l'establiment del Comitè Tècnic per a la Recuperació i la Identificació de Persones Desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura, i declara el compromís de l'administració pública catalana en la localització, recuperació i identificació de les restes mortals desaparegudes. El 2017 el Parlament va aprovar la Llei

⁷ Llei 13/2007, de 31 d'octubre, del Memorial Democràtic. DOGC, 12 de novembre 2007, núm. 5006, pp. 45172- 45180.

⁸ Llei 10/2009, de 30 de juny, sobre la localització i la identificació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista, i la dignificació de les fosses comunes. DOGC, 9 de juliol 2009. núm. 5417, pp. 55065- 55071

de reparació jurídica de les víctimes del franquisme⁹, seguint les exigències dels catalans i les instàncies internacionals. Aquesta declara la nul·litat dels procediments, sentències i tribunals que es van fer a Catalunya del 1938 al 1978, i afirma que cal una via àgil de certificació administrativa individualitzada (Digón, 2020, pp.161, 163). Finalment, el 2018 es va fer la Proposició de Llei de memòria democràtica de Catalunya que buscava assegurar la gestió coordinada entre les institucions i unitats administratives, rearticular i unificar les tres lleis catalanes i regular diverses qüestions problemàtiques (Cullell, 2018, pp.3-4). Tanmateix, aquesta llei encara no ha estat aprovada.

Més enllà d'aquestes lleis, cal destacar la creació a principis del segle XXI del Consorci Memorial dels Espais de la batalla de l'Ebre (COMEBE) i el Consorci del Museu Memorial de l'Exili (MUME), i de la Xarxa d'Espais de Memòria Democràtica de Catalunya, el 2010. Així mateix, des del 2000 la Generalitat atorga indemnitzacions a persones que han patit privació de llibertat per motius polítics durant la Guerra Civil i la dictadura, gràcies a la publicació de dos decrets que ho han permès (Cullell, 2018).

Així doncs, Catalunya és la comunitat pionera a Espanya quant a polítiques públiques de memòria. Malgrat no tenir una llei de memòria integral, la majoria de les seves actuacions van encarades a cobrir les mancances criticades a escala estatal. Conseqüentment, s'adequa més a les necessitats democràtiques i als ideals internacionals dictats per l'ONU, ja que declara la nul·litat de les sentències franquistes i compromet l'administració pública en la recerca de les persones desaparegudes. També estableix una comunicació entre les autoritats, les associacions i altres institucions a l'hora de treballar la memòria històrica, però, com veurem a continuació, a la pràctica aquesta col·laboració amb les autoritats locals no està ben articulada.

1.6 Polítiques públiques de memòria als governs locals

A escala local, els ajuntaments administren els interessos d'un municipi. Entre les seves diverses àrees està l'àmbit cultural i, per tant, els projectes per promoure la memòria històrica entren dins les seves competències municipals.

Per entendre el seu paper en les polítiques públiques de memòria a Catalunya és rellevant entendre la relació que han tingut al llarg de la història amb la cultura, la

⁹ Llei 11/2017, de 4 de juliol, de reparació jurídica de les víctimes del franquisme. DOGC, 6 de juliol 2017, núm. 7406.

memòria i la democràcia. Després de la mort de Franco, els ajuntaments democràtics catalans es van constituir l'any 1979 i, com diu Alfons Martinell (2015, p.1), això va ser el primer exercici de participació política clara i directa de la població. En aquest període, es va iniciar l'estructuració dels serveis municipals i es va recuperar l'espai públic i la memòria col·lectiva, com a forma d'articular la nova democràcia. A partir del 1980, la cultura va passar a ser competència de la Generalitat i el nou model que es va establir no va contemplar el paper dels ajuntaments en la cultura. A això, se suma que no hi ha un sistema de finançament local "equilibrat i estable que permeti plantejaments i estratègies al mig i llarg termini més enllà de la temporalitat i dependència de sistemes per mitjà de subvencions anuals als ajuntaments" (Martinell, 2015, p.5). A més, segons Martinell (2015, p.5), la Generalitat i el govern central no respecten l'autonomia local. Tot i això, les administracions locals van continuar treballant en la cultura i la memòria, i fins i tot en moments d'inacció dels governs català i espanyol, les polítiques de recuperació de la memòria van seguir en l'àmbit municipal. Entre altres coses, s'ha retirat simbologia franquista i s'han organitzat i difós actes d'homenatge i foment de la memòria (Cullell, 2018, p.6)

Observant els projectes de memòria històrica de diversos ajuntaments podem trobar algunes línies en comú (Diputació de Barcelona, 2021; Márquez, 2005; Piqué, 2017). Tots ells veuen com una obligació democràtica el reconeixement de la lluita antifranquista i la reparació a les víctimes, la dignificació i museïtzació dels espais de memòria, i la recerca i divulgació dels fets històrics. Busquen expandir la base social dels receptors per arribar a tota la ciutadania i sobretot als més joves, perquè així tothom conegui les injustícies del passat i es pugui construir un futur més respectuós i democràtic. Per això, tots concorden que la forma de fer-ho ha de ser a través d'una programació oberta i constant que apel·li al lligam amb la història per les memòries de les famílies de la població i per la proximitat de l'espai. Aquests projectes desenvolupats des de la proximitat només es poden dur a terme a escala local, i és un avantatge que tenen els ajuntaments per sobre dels governs català i espanyol i les associacions estatals i autonòmiques a l'hora de transmetre la memòria històrica a la població. Així mateix, tots aquests projectes tenen clara la importància de la col·laboració amb les universitats, els arxius, els museus, les institucions públiques i privades de la ciutat, de Catalunya i de l'Estat, i impulsar accions conjuntes definides. Col·laboració, que com ja hem assenyalat,

té millores pendents per part de la Generalitat de Catalunya i és deficient per part de l'Estat espanyol

Per tant, tot i les dificultats organitzatives i econòmiques, els ajuntaments han estat fonamentals en el desenvolupament de la memòria històrica territorial. Molts ajuntaments han implementat diverses accions en la línia de recuperar la memòria, amb programes que s'ajusten més a les necessitats de la població i sent més constants en aquesta tasca que el govern estatal.

CAPÍTOL 2: Context municipal

2.1 Implicacions de recuperar la memòria històrica per Amposta

Amposta, situada a la riba dreta de l'Ebre, és la capital del Montsià, comarca de les Terres de l'Ebre que fa frontera amb la Comunitat Valenciana. Es tracta d'una ciutat petita, amb uns 21.300 habitants (IDESCAT, 2022), tradicionalment rural, però que ahora és el centre cultural i administratiu de la zona. Amposta no és un nom que ressona quan es parla de la Guerra Civil i el franquisme i, de fet, costa trobar-ne informació. Però, això no vol dir que no hi passés res en aquella època; totes les poblacions i els seus habitants van patir-ne les repercussions, d'una manera o una altra. Recuperar aquesta memòria col·lectiva de la població, a més de ser una forma de reparació de les víctimes i dels seus familiars, permet construir una identitat col·lectiva i sentit de pertinença de la població (Torres-Ayala, 2020, p.242).

L'historiador Pierre Nora va crear el terme "llocs de memòria" per definir els llocs on es troba la memòria col·lectiva d'una societat, cosa que inclou els físics i els no tangibles, com les manifestacions socioculturals, els espais socials i els costums, que també doten de sentit i articulen els escenaris urbans (Patiño i Herrera, 2019, p.22). Així, la història i els llocs de memòria de la ciutat són fonamentals per entendre la seva cultura popular, tradicions i quotidianitat, a més de ser elements simbòlics i cohesionadors de la societat (Guixé, 2017, p.27). És per això que les noves visions sobre la història urbana consideren la configuració de llocs de memòria (Patiño i Herrera, 2019, p. 23). Donat que els llocs de la memòria, com a portadors de la memòria històrica de la ciutat, representen i consoliden la identitat de la comunitat, conservar aquest patrimoni es considera d'interès general (Patiño i Herrera, 2019, p.40). Ara bé, perquè la seva la societat en percebi la seva

importància, cal que la gestió cultural i patrimonial integri la ciutadania en els processos de valoració i resignificació, animant-la a col·laborar, ampliant les audiències i portant la ciutadania a reflexionar sobre el passat i el present (Torres-Ayala, 2020, p.231).

D'aquesta manera, podem considerar els llocs de memòria com un patrimoni local, que no només és un element cohesionador i didàctic per a la seva població, sinó que també és clau per al desenvolupament i la dinamització econòmica, social i cultural del territori (Patiño i Herrera, 2019, p. 23). Hem de considerar que la revalorització de la cultura i memòria d'una ciutat atrau el turisme de memòria, que s'ha definit com la "práctica que incita al público a explorar los elementos patrimoniales puestos en valor, para así extraer todo el enriquecimiento cívico y cultural que nos proporciona la referencia al pasado" (Cavaignac i Deperne, citats per González, 2016, p.1270). Podem situar les primeres experiències del turisme de memòria a l'etapa entre les dues Guerres Mundials, vinculades a les peregrinacions dels antics combatents als llocs de memòria de la Gran Guerra. Ara bé, el turisme de memòria ha anat evolucionant des d'aquells temps, i el model que s'ha imposat actualment a Europa s'enfoca sobretot a l'educació cívica i al desenvolupament territorial. Aquest model es va desenvolupar a França en la dècada de 1970, lligat a la reivindicació del valor del patrimoni memorial relatiu a les dues Guerres Mundials i l'Holocaust, com a resultat d'un procés de reconversió econòmica (González, 2017, p.104). Conseqüentment, la pràctica turística derivada de la dinamització dels espais de memòria comporta una activitat econòmica per a la població. Això fa que la cultura es vegi com un negoci, cosa que pot portar a la banalització dels llocs de memòria (González, 2016, p.1268), que siguin vistos com a meres curiositats històriques. Tot i això, s'ha de tenir en compte que el principal objectiu del turisme cultural és portar a reflexionar a través de la difusió d'uns fets històrics, fer un treball pedagògic, conèixer, recordar i acceptar el passat (González, 2017, p.99).

Entenem, així, per què és rellevant per a Amposta recuperar la seva memòria històrica local. La dinamització dels espais de memòria de la població permet construir un recorregut pedagògic per a totes les generacions des de la proximitat de la història i cultura de la ciutat de la qual formen part. A més, dinamitza l'activitat cultural de la ciutat atraient el turisme de memòria, que possibilita transmetre la història de la regió alhora que mobilitza l'economia local.

2.2 Guerra civil i franquisme a Amposta

Per poder entendre la importància de la recuperació de la memòria històrica dels fets ocorreguts a la ciutat durant el franquisme i la Guerra Civil, hem de conèixer què va passar a Amposta en aquella època i l'impacte que va tenir. La Guerra Civil va afectar fortament les Terres de l'Ebre i, per tant, també a Amposta, tot i que n'hagin quedat escasses imatges dins l'imaginari col·lectiu (Andreu, 2021, p.13).

La Guerra Civil va començar el 17 de juliol 1936, quan la guarnició militar de Melilla de l'Exèrcit espanyol es va aixecar en armes contra el Govern de la República Espanyola. Això va causar un furor revolucionari a Amposta, igual que en moltes altres localitats, ja que el moviment anarquista de la ciutat era fort (Ferré, 2018, p.4). Així, el Comitè Revolucionari, de caràcter antifeixista, dominat per la CNT-FAI amb el suport de l'ala extremista de la UGT, va prendre el control de la ciutat (Andreu, 2021, p.42). En aquestes primeres setmanes de revolució es van produir saquejos a béns de ciutadans de dretes i de l'església, així com assassinats extrajudicials d'ampostins catalogats com a feixistes (Andreu, 2021, p.45), creant un clima de por, tensions i represàlies.

El 9 d'octubre de 1936, la Generalitat de Catalunya va impulsar el retorn a una relativa normalitat institucional amb la composició de nous consistoris i la dissolució dels comitès locals i revolucionaris. Tot i això, a Amposta el Comitè Revolucionari es va constituir "de facto" com a Consell Municipal, excloent les formacions republicanes (Andreu, 2021, p.91). Així, les organitzacions revolucionàries van aconseguir el poder, amb la qual cosa van iniciar una profunda transformació social i econòmica, en un ambient que tradicionalment havia estat majoritàriament rural i de mentalitat catòlica i caciquil (Ferré, 2018, p.6). La seva aportació més important va ser la creació de la Col·lectivitat General d'Amposta. Aquesta va utilitzar una part de les grans finques confiscades per sumar el còmput de jornals imprescindibles per als seus membres, que van passar a cobrar un salari únic sense importar la seva professió i tenien coberts tant l'habitatge com les necessitats en cas de malaltia, a canvi de que "todo el mundo trabaje con cariño por el bien de todos" (Estatus de la Col·lectivitat General d'Amposta, citat per Andreu, 2021, p.98). El col·lectivisme va triomfar a Amposta, però amb l'arribada del franquisme aquest episodi va ser oblidat (Ferré, 2018, p.2).

A més de la revolució sorgida arran del caos de la insurrecció, Amposta també es va veure envoltada per la Guerra Civil de manera més directa. Durant la guerra, més de 150

columnes de Milícies Ciutadanes de Catalunya, entre les quals uns 350 voluntaris ampostins, van sortir a lluitar contra l'exèrcit franquista a l'Aragó (Andreu, 2021, p.85). A més, la població també va haver d'afrontar l'arribada de diverses onades de refugiats republicans que venien de zones en guerra, va aportar subministraments, com menjar i roba, i es van implantar impostos a la ciutadania per cobrir les despeses sanitàries i militars. Tot això va afectar l'economia de la ciutat, ja que molts joves marxaven a la guerra i cada cop hi havia menys mans aptes per treballar, augmentava el nombre de refugiats i, amb l'inici dels atacs aeris sobre la costa catalana, els subministraments de tota mena van començar a escassejar (Andreu, 2021, p.85, 87, 103, 104, 122).

A finals de febrer de 1937, Amposta va patir dels primers bombardejos aeris a les Terres de l'Ebre, amb l'atac de l'Aviazione Legionaria italiana (Andreu, 2021, p.120). Aquests atacs no van causar danys fins al 10 de març de 1938, quan els hidroavions de la Legió Còndor alemanya van destruir el pont de la ciutat, pas important que unia les dues ribes de l'Ebre, connectant València i Barcelona, i que es feia servir per al subministrament de les tropes republicanes. També van destruir diversos habitatges i van causar la mort d'ampostins (Andreu, 2021, p.160). En aquesta època, amb l'amenaça continuada de l'aviació franquista i la imminent arribada dels nacionals, una part de la població ampostina va abandonar la ciutat. El 18 d'abril, finalment, després de la batalla entre els dos bàndols, Amposta va quedar en mans dels invasors (Andreu, 2021, p.179). És per això que durant la batalla de l'Ebre Amposta no va formar part de la zona central del conflicte, ja que la zona estava sota el control franquista. Tot i això, la ciutat va patir atacs en el marc d'aquesta batalla. El 25 de juliol els republicans van atacar com a forma de distracció per permetre que el gruix de les seves tropes creuessin el riu per la Ribera d'Ebre i es dirigissin a Gandesa. Més de 1.500 persones van morir i el pla va fracassar, ja que el comandament franquista es va adonar de l'estratègia (URV, 2018).

El primer govern municipal del règim franquista es va constituir el 4 de maig de 1938 (Andreu, 2021, p.186). Per recuperar la rutina de la població, es va haver d'atendre el lamentable estat de la trama urbana després dels atacs. En general, els franquistes organitzaven grans mostres públiques d'exaltació del nou poder i valors a les zones que conquerien, però en el cas d'Amposta la pèssima situació econòmica de la ciutat no ho va permetre. Tanmateix, sí que es va poder imposar la importància de la religió i la seva simbologia, i es va instituir una estructura de control i repressió de la població (Andreu, 2021, pp. 159, 160). Un total de 346 ampostins van ser investigats per la jurisdicció militar

franquista de manera arbitrària (Andreu, 2021, p.260) amb consells de guerra sumaríssims d'urgència que permetien la supressió de les garanties processals i que es van dur a terme fins al 1940 (Tolosana, 2021, p.77). Entre els afectats hi havia alguns homes que havien estat enrolats a l'exèrcit republicà, que van ser tractats com a presoners de guerra o van ser sotmesos a treballs forçats, i també dues dones condemnades sense proves a sis anys de presó per ser considerades afins a Esquerra Republicana de Catalunya (Andreu, 2021, p.266, 273). També es van investigar 98 ampostins a través de la Llei de Responsabilitats Polítiques del 9 de febrer de 1939, que pretenia "liquidar las culpas de este orden contraídas por quienes contribuyeron con actos u omisiones graves a forjar la subversión roja" (Tolosana, 2021, p. 68). Les sancions imposades per aquesta llei van ser econòmiques, inhabilitacions, desterraments i confinaments (Andreu, 2021, p.280). A més, els que van ser considerats afins al republicanisme van ser marcats socialment per a tota la vida (Tolosana, 2021, 94). És per això que, per evitar aquesta persecució de la dictadura, una part de la població vinculada a l'anarquisme va optar per exiliar-se a França, però alguns van acabar tancats en camps francesos i 10 van ser deportats als camps nazis de Mathausen i Gusen, a Àustria (Andreu, 2021, pp.250, 301).

Així doncs, Amposta va patir escassetat, por i repressions per part dels dos bàndols durant la Guerra Civil i després pel franquisme. Va ser l'escenari d'una revolució, de bombardejos aeris, de combats per la conquesta de la ciutat, de la batalla de l'Ebre i de la dictadura. Per tant, la ciutat i els seus habitants tenen una història que contar sobre aquesta època, que s'ha de recuperar de l'oblit i del silenci que fan que sigui desconeguda per la majoria de la població.

2.3 Polítiques públiques de memòria històrica anteriors

Abans d'analitzar les polítiques de memòria pública dutes a terme durant els últims temps, cal veure com s'ha gestionat el tema durant les legislatures anteriors a que Esquerra Republicana, partit que governa actualment, obtingués l'alcaldia a les eleccions de maig de 2015 (La Vanguardia, 2015). Amb anterioritat, Convergència i Unió, coalició nacionalista de centre, va governar la ciutat durant 28 anys. Com que es tracta d'un període molt llarg, ens centrarem en els últims 8 anys de govern de CiU, a partir del 2007,

any en què es van aprovar la Llei de Memòria Històrica espanyola¹⁰ i la Llei del Memorial Democràtic de la Generalitat¹¹.

Fins a aquell any, l'única mesura que s'havia pres era l'aprovació de l'eliminació del nomenclàtor i la simbologia feixista d'Amposta. L'octubre del 2007, aquesta tasca encara no s'havia acabat de complir, com demostra el fet que durant una sessió del ple de l'Ajuntament es discutís aquest assumpte. En aquesta sessió, es va aprovar treure les plaques dels Habitatges de Protecció Oficial amb el jou i les fletxes, simbologia franquista que quedava i fer un inventari de la simbologia de la dictadura existent al municipi. Pel que fa a la nomenclatura, hi havia discrepàncies. CiU es va mostrar conforme a canviar el nom dels carrers franquistes sempre que els veïns hi estiguessin d'acord, així com fer una consulta per canviar el nom de Villafranco del Delta, localitat pertanyent al terme municipal d'Amposta, per Poblenou del Delta. Davant això, ERC va reclamar que l'interès general havia de prevaler per sobre de si la gent hi estava d'acord o no (Ajuntament d'Amposta, 2007). Cal remarcar que aquest ple es va dur a terme abans de l'aprovació de la Llei de Memòria Històrica¹², que obliga a la retirada d'elements públics que encara exalten la revolta militar, la Guerra o la repressió de la dictadura. Tot i això, l'any 2010 encara quedaven carrers que incomplien la normativa estatal, basant-se en el fet que els veïns havien decidit mantenir aquella denominació. Segons ERC, aquest resultat podria haver estat influït pel fet que en la votació no es va informar que els carrers portaven el nom de franquistes. Tanmateix, sí que es va aconseguir que només quedés una placa pública de les que constaven a l'inventari per modificar (Ajuntament d'Amposta, 2010).

Les actuacions de recuperació de la memòria històrica de la Guerra Civil i el franquisme no referents a la simbologia franquista que es van dur a terme a la població durant aquest període, segons la pàgina web de l'Ajuntament d'Amposta, són gairebé inexistents. L'any 2009, l'Associació Sociocultural Tarambana d'Amposta va projectar el documental "Bucarest, la memòria perduda" d'Albert Solé, en la qual es veia la recerca personal del

¹⁰ Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE, 27 de diciembre 2007, núm. 310, pp. 53410-53416.

¹¹ Llei 13/2007, de 31 d'octubre, del Memorial Democràtic. DOGC, 12 de noviembre 2007, núm. 5006, pp. 45172- 45180.

¹² Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE, 27 de diciembre 2007, núm. 310, pp. 53410-53416.

director, emmarcades per l'exili del seu pare d'Espanya per ser un polític antifranquista (Ajuntament d'Amposta, 2009). L'any 2013 la memòria històrica apareix com a subtema d'un apartat de l'exposició sobre el paisatge del Centre d'Art lo Pati (Ajuntament d'Amposta, 2013a) i al llibre de fotografies "Amposta. Recull Gràfic 1875-1975" (Ajuntament d'Amposta, 2013b). Finalment, entre finals d'aquell any i el 2014 es va exposar "100 anys d'escola pública a Amposta (1913-2013)" al Museu de les Terres de l'Ebre, en la qual s'explicava l'evolució de l'educació a Amposta durant el primer terç del segle XX, el franquisme i el període democràtic (Museu de les Terres de l'Ebre, 2013).

Amb tot això, sembla que les polítiques públiques de memòria històrica portades a terme a la població durant aquests anys van ser insuficients. Sí que es va treballar per eliminar els elements públics que honraven la dictadura, però no es va acabar de complir la nova normativa. A més, la part de recuperació de la memòria, de conscienciació de la ciutadania i de restitució a les víctimes només es troba en quatre projectes, i en algun d'ells de forma secundària.

2.4 Polítiques públiques de memòria històrica recents

El partit que governa actualment a Amposta és, des del 2015, Esquerra Republicana de Catalunya (ERC). És un partit d'esqueres, republicà i independentista, que està compromès en la recuperació de la memòria històrica tant pels seus valors com perquè durant el franquisme va ser perseguit i represaliat (Esquerra Republicana, 2007). Durant les seves dues legislatures, l'alcaldia ha intentat posar en valor la importància històrica de la ciutat, promovent polítiques de memòria històrica i firmant convenis i acords amb associacions per actuar-hi conjuntament.

L'any 2018, com a commemoració del 80è aniversari de la batalla de l'Ebre, es van començar a fer més projectes relatius a la memòria històrica de la ciutat d'aquesta època. En aquesta mateixa línia, aquell any l'Ajuntament va pactar l'adhesió de la ciutat al Consorci Memorial dels Espais de la Batalla de l'Ebre (COMEBE). Aquesta entitat pública està consorciada amb la Generalitat de Catalunya a través del Memorial Democràtic i s'encarrega de la recuperació i la divulgació de la memòria històrica d'aquest transcendental esdeveniment de la Guerra Civil en les seves àrees d'influència (Ajuntament d'Amposta, 2018a; González, 2016, p.1274). Amb això, Amposta entrava a formar part dels 16 municipis dins del COMEBE, cosa que facilita la gestió i la dinamització dels espais de la memòria de la ciutat.

L'any següent l'Ajuntament també va firmar un conveni de col·laboració estable amb l'Amical Mauthausen, “asociación que agrupa a los exdeportados republicanos de los campos de concentración del nazismo, así como a los familiares y amigos, tanto de los supervivientes como de los deportados asesinados en los campos” (Amical de Mauthausen y otros campos y de todas las víctimas del nazismo). L'Ajuntament es va comprometre a donar suport, facilitar infraestructures i equipaments municipals per al desenvolupament de les activitats i exposicions, imprimir i difondre el material sobre les activitats del projecte Mauthausen/Buchenwald, que treballa conjuntament amb associacions, ajuntaments, entitats i instituts per explicar la deportació dels republicans als camps nazis. També va passar a formar part de la Xarxa de Memòria i Prevenció del Feixisme Mai Més, projecte que també coordina centres educatius, ajuntament i entitats per defensar la memòria de la deportació republicana, sensibilitzar contra el feixisme i treballar en pro dels Drets Humans. I finalment, es va comprometre a implicar els centres d'educació secundària de la ciutat en aquests dos projectes. Per la seva part, l'Amical Mauthausen va acordar, entre altres, donar suport a la Comissió de la Memòria Històrica del municipi, participar en els projectes i accions que realitzi el consistori i siguin coincidents amb els objectius de l'associació, realitzar xerrades als centres de secundària de la ciutat, participar i coordinar una exposició sobre la temàtica de la deportació o coordinar amb els centres educatius i altres entitats de la ciutat el bon desenvolupament del projecte Mauthausen/ Buchenwald (Ajuntament d'Amposta, 2019).

A més, des del 2018 l'Ajuntament ha creat un programa anual d'activitats culturals de memòria històrica variades per a la població, que engloben conferències, rutes guiades, espectacles i presentacions de llibres, entre altres. Aquesta proposta, que es va iniciar per commemorar el 80è aniversari de la batalla de l'Ebre a la població, s'ha mantingut fins a l'actualitat i s'ha consolidat com a part del programa cultural. D'aquesta manera, l'Ajuntament compleix amb el deure democràtic de treballar perquè la gent entengui el seu passat i conegui els fets succeïts durant la Guerra Civil i la dictadura, per tal que aquests no es repeteixin. A més, aquest augment de la proposta cultural, també és una crida al turisme cultural i històric, fet que dinamitza l'economia de la ciutat.

En conclusió, actualment l'Ajuntament d'Amposta ha creat un ambient que propicia la recuperació de la memòria històrica. A més de vetllar pel compliment de les seves obligacions quant a la simbologia, com veurem al capítol següent, també promou la investigació i la col·laboració amb altres entitats. Endemés, fa actes de difusió per atraure

l'interès de la població per la seva memòria col·lectiva alhora que activa l'interès cultural de la ciutat. Això, junt amb el fet que des del 2021 la regidoria de Cultura hagi passat a denominar-se Regidoria de Cultura i Memòria Històrica, deixa veure que s'està donant una major importància a la memòria històrica de la població (Ajuntament d'Amposta, 2021).

CAPÍTOL 3: Polítiques de memòria Amposta del 2015 al 2021

L'Ajuntament d'Amposta actual s'ha compromès a recuperar la memòria històrica. A continuació exposaré les polítiques públiques de memòria que s'han dut a terme entre el 2015, que va començar la legislatura ERC a Amposta, fins al darrer any 2021. Per poder fer-ho he dividit els projectes en tres categories, tenint en compte les polítiques públiques que poden dur a terme els ajuntaments i l'anàlisi que va fer l'historiador i arxiver Jordi Piqué sobre la recuperació de la memòria històrica a Tarragona (Piqué, 2017). En la seva anàlisi s'organitzen les actuacions en recerca històrica, recuperació dels espais de memòria històrica, ruta pedagògica i programació conjunta d'actes de difusió. Per estructurar aquest capítol he seguit el mateix esquema, però introduint les rutes pedagògiques als altres apartats, ja que a Amposta estan molt relacionats. Tot això permetrà fer una anàlisi per veure quines activitats i temàtiques promou l'Ajuntament, quins objectius tenen, si aquests s'aconsegueixen i si es compleix la normativa.

3.1 Recerca històrica

Dins l'apartat de recerca històrica entren els projectes d'investigació sobre la ciutat durant la Guerra Civil i el franquisme en els quals ha participat l'Ajuntament. Entre aquests, destacarem els que han estat més rellevants: aquells que han servit per recuperar una part important de la història d'Amposta que havia estat silenciada, i gràcies als quals s'ha pogut desenvolupar la resta de projectes per donar valor i transmetre la memòria històrica de la ciutat.

Un dels primers estudis més rellevants en la zona va començar l'any 2017. Preparant-se pel 80è aniversari de la batalla de l'Ebre, Campredó i els ajuntaments de l'Aldea i Amposta van encarregar a la URV un projecte per valoritzar les restes de la batalla de l'Ebre al tram final del riu, en el qual van invertir 7.000 euros (El punt avui, 2017). La importància d'aquesta recerca rau en el fet que aquests municipis van ser l'escenari del

primer episodi sagnant de la batalla de l'Ebre, amb la maniobra de distracció fallida de l'exèrcit republicà el 25 de juliol de 1938. Encara s'hi troben búnquers i fortificacions en la zona que haurien de ser recuperats i interpretats, però fins llavors no s'hi havia treballat (URV, 2017). És per això que Sánchez Cervelló, el coordinador del projecte, degà de la Facultat de Lletres de la URV i especialista en la batalla de l'Ebre, declarava que la informació d'aquesta batalla no podia ser parcial, hauria d'abastar d'Amposta a Mequinensa i explicar totes les operacions, encara que fossin secundàries (El punt avui, 2017). Per dur a terme aquesta investigació els historiadors van consultar arxius militars i van recopilar dades i imatges. Així s'ha pogut aprofundir en aquest episodi històric i conèixer detalls de la participació de tancs de la Legió Còndor, dels batallons de les brigades internacionals i de la 45a divisió, saber quins soldats hi van participar, la munició que van utilitzar, on es va paralitzar el creuament del riu, i que van morir més de 1.500 soldats republicans (Setmanari l'Ebre, 2018; URV, 2018). Gràcies a aquest estudi les tres poblacions s'han adherit al COMEBE i han pogut senyalar i dignificar els espais clau en cadascun dels tres municipis, per homenatjar les víctimes i promoure el turisme bèl·lic (Setmanari l'Ebre, 2018).

Aquell any es va dur a terme una altra recerca, aquesta enfocada al col·lectivisme que es va imposar a Amposta durant la guerra. Teresa Ferré Panisello va realitzar-la per crear l'exposició "1937. Quan la ribera no tenia amo: Crònica de la Col·lectivitat General d'Amposta". Va ser el primer projecte de l'Observatori de la Vida Quotidiana (Navarro, 2017), organització que "treballa en la recerca i la creació de continguts al voltant de les dinàmiques de la vida social contemporània" (Observatori de la Vida Quotidiana, s.d.), a les Terres de l'Ebre, i va ser finançat per l'Ajuntament d'Amposta i amb el suport del Consorci del Museu de les Terres de l'Ebre (CRAI UB, 2017). La Col·lectivitat General d'Amposta agrupava unes 700 famílies, sent la que més participants tenia a Catalunya i era un model a seguir organitzativament a l'època (Navarro, 2017). Tot i això, era un episodi oblidat en la història de la ciutat. L'anàlisi es va dur a terme a través de les fotografies de la Col·lectivitat, una revisió bibliogràfica sobre els processos de col·lectivització industrial i agrària del 1936, centrant-se en les actes municipals, l'obra testimonial de Joan Salvadó Arrufat, pagès i escriptor ampostí, un reportatge de premsa publicat a *Solidaridad Obrera*, diari anarquista, i fent una sèrie d'entrevistes per recuperar una mostra de memòria personal (Ferré, 2018, pp.2,3).

Una altra tasca d'investigació rellevant és la de "Portes de la memòria". Aquesta va començar el 2018, impulsada per Carmen Magí i Lluís Montull, dos professors de l'institut Ramon Berenguer IV d'Ampost, amb la intenció que l'alumnat poguessin fer recerca i conèixer la història de la seva ciutat. Al projecte s'hi van sumar els familiars dels deportats, l'Ajuntament d'Ampost, l'Òmnium cultural de les Terres de l'Ebre, els Departaments d'Educació, de Justícia i de Cultura de la Generalitat de Catalunya, l'Amical de Mauthausen i altres camps i el COMEBE (Museu de les Terres de l'Ebre, 2021). Aprofitant que l'Ajuntament havia encarregat llambordes *Stolpersteine* (Figura 1), petits monuments a les víctimes del nazisme, per als ampostins republicans deportats als camps nazis, es va crear aquest projecte transversal en el qual l'alumnat de 1r de Batxillerat investigaven sobre aquests ampostins des de diferents assignatures, durant els cursos 2018-2019 i 2019-2020 (A Prop, 2021). A través del material recuperat d'arxius del municipi, de Catalunya, d'Espanya i de França, l'alumnat van treballar la memòria individual i col·lectiva del territori per així recuperar les vivències d'aquests deportats i desenvolupar una mirada crítica sobre la història i el present (Museu de les Terres de l'Ebre, 2021).

Finalment, la investigació més recent és la del periodista i historiador Andreu Caralt Giménez sobre la Guerra Civil a Ampost, ja que, malgrat les investigacions anteriors, encara faltava informació al respecte. Aquesta va iniciar l'any 2019 com a projecte guanyador del Premi de Recerca Jordi Fontanet 2019, motiu pel qual l'Ajuntament li concedia 3.000 € (Bonet, 2019). El resultat d'això ha estat el llibre *El somni trencat: Ampost: revolució, guerra i exili*, publicat l'any passat, en el qual es tracta el moviment anarquista, els bombardejos, els combats, les operacions militar, la repressió i l'exili que es van viure a la ciutat entre el 1936 i el 1939. Per realitzar-lo, l'investigador, a més de consultar arxius i fonts, també va realitzar nombroses entrevistes a supervivents i familiars (Moreno, 2021a), recuperant així la memòria individual i col·lectiva de la població que havia estat silenciada. D'aquesta manera, s'ha convertit en l'obra amb més informació sobre els fets succeïts a Ampost en aquell període.

3.2. Recuperació d'espais

Recuperar els espais públics i col·lectius és imprescindible a l'hora de fer polítiques de memòria històrica, ja que structuren la identitat de la societat (Patiño i Herrera, 2019, p.40). A més, com ja hem vist, a part de ser positiu socialment per a la ciutat, també ho

és culturalment i econòmicament. En el cas d'Amposta, durant molt de temps això no s'ha considerat d'interès i la seva història ha estat bastant oblidada. És per això que l'Ajuntament ha hagut de fer un esforç extra per trobar els seus llocs de memòria. Però, a més de posar en valor aquests llocs, per recuperar els espais públics després de la dictadura també s'ha hagut de dur a terme l'extracció o la senyalització de la simbologia franquista, que es feia servir per legitimar el seu poder i projectar-se sobre la població.

3.2.1 Simbologia franquista

Per a la seva legitimació, el franquisme va crear un discurs de memòria segons les seves necessitats, que es va establir amb la incorporació dels símbols del règim als espais públics (González, 2016, p.1269). Per pal·liar-ho, l'article 15 de la Ley de Memoria Histórica¹³ del 2007 estableix que les administracions públiques “tomarán las medidas oportunas para la retirada de escudos, insignias, placas y otros objetos o menciones conmemorativas de exaltación, personal o colectiva, de la sublevación militar, de la Guerra Civil y de la represión de la Dictadura”, tot i que en queden exempts els elements privats, sense exaltació dels enfrontats, o per motius artístics, arquitectònics i religiosos.

Seguint amb aquesta línia, en l'àmbit català, des del 2010 el Memorial Democràtic ha elaborat el Cens de simbologia franquista, que inclou Amposta. Gràcies a això, sabem que la població comptava amb 17 elements considerats simbologia franquista (Figura 2), entre els quals 14 plaques i retolacions d'habitatges del règim franquista, una placa de commemoració de construcció, una tomba i una escultura. Des del 2015, l'Ajuntament ha anat eliminat la majoria de la simbologia franquista que quedava a les zones públiques. El 2016 la brigada municipal va retirar una de les últimes plaques del nomenclàtor franquista que existien a la ciutat, que estava amagada sota una placa actual de l'avinguda de la Ràpita, i que portava el nom d'Avenida Generalísimo Franco (Figura 3). Després de la seva extracció, la placa, igual que les anteriors, es va traslladar al Museu de les Terres de l'Ebre per a la seva conservació (Ajuntament d'Amposta, 2016). A principis de novembre del 2020, l'Ajuntament va anunciar que només quedaven dues simbologies segons el Cens de simbologia franquista del Memorial Democràtic: una làpida al cementiri on es fa referència als màrtirs i una placa amb símbols franquistes a un habitatge del carrer Melilla (Ajuntament d'Amposta, 2020b). Tot i això, al Ple de

¹³ Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE, 27 de diciembre 2007, núm. 310, pp. 53410-53416.

l'Ajuntament d'Amposta del 30 de novembre de 2020 Junts per Amposta, escissió de Convergència (Segura, 2021), denunciava que quedaven 13 elements no presents al Cens que coincidien amb els criteris que determina el Memorial (Ajuntament d'Amposta, 2020a).

Actualment, segons el recull del Cens de simbologia franquista del Memorial Democràtic, queden quatre elements que haurien de ser gestionats. Un és la placa del 1956 al bloc de pisos del carrer Melilla on s'anuncia la construcció del grup d'habitatges "18 de abril", per part de la Delegación Nacional de Sindicatos (Figura 4). El nom probablement fa referència a la destrucció per part de les tropes franquistes d'un pont de pontons republicà a Amposta el dia 18 d'abril de 1938, i a la placa hi apareixen el jou i el feix de fletxes i el pic, l'espiga i la palma, símbols del règim (Memorial Democràtic, 2021). Aquesta placa no s'ha pogut retirar perquè implica traure un cablejat de llum i encara s'està gestionant amb les Forces Elèctriques de Catalunya (Ajuntament d'Amposta, 2021a)

El monument a l'alcalde Juan Palau Miralles (Figura 5) també s'ha considerat franquista perquè va ser construït el 1941 pel règim. Aquest alcalde va ser assassinat a principis de la Guerra Civil, acusat de ser de dretes, motiu pel qual la dictadura el va emprar com a "màrtir" amb finalitats propagandístiques (Memorial Democràtic, 2021). El franquisme va utilitzar les víctimes de la violència social descontrolada de principis de la Guerra Civil com a "màrtirs" de l'Espanya franquista, i entre ells també estan Francisco Omedes Ripollès, rector de la parròquia de l'Assumpció de Maria d'Amposta, Manuel Collell Fortanet, coadjutor de la mateixa parròquia i Vicente Collell Moliner, assassinats el juliol de 1936. La dictadura va instal·lar una làpida (Figures 6 i 7) sobre la seva tomba al cementeri d'Amposta amb aquestes intencions. Tal com recomana el Memorial Democràtic està previst senyalitzar-la amb "En aquesta tomba van ser enterrades víctimes de la violència social que es va produir arran de l'esfondrament de les institucions democràtiques causat pel cop d'estat contra la Segona República, de juliol de 1936, i l'esclat posterior de la Guerra Civil (1936-1939)", per desproveir-la de la càrrega d'exaltació el símbol i reinterpretar-la des d'una vessant pedagògica i divulgativa (Ajuntament d'Amposta, 2020b).

Finalment, la placa d'edificació de l'Ajuntament (Figura 8) es considera element franquista perquè diu: "el día 18 de julio del año de 1950 se colocó la primera piedra de este edificio, siendo alcalde de la ciudad D. José Porres Navarro". Aquest va ser l'alcalde

franquista d'Amposta entre 1945 i 1965, i posteriorment va ser també procurador de les Corts franquistes, i diputat provincial (Memorial Democràtic, 2021). A més, el 18 de juliol del 1936 es va produir l'aixecament militar contra la Segona República que va desencadenar la Guerra Civil, i per això el Memorial Democràtic recomana la retirada de totes les referències a aquesta data (Moreno, 2021c).

Dins la simbologia franquista també s'inclou el nomenclàtor dels carrers. Quan es va imposar el règim es va canviar la denominació de molts carrers per noms franquistes. El 2015, amb l'inici del govern d'Esquerra, l'alcalde Adam Tomàs va expressar la necessitat de retirar els noms dels carrers que fan referència a personatges i fets vinculats al franquisme per restaurar "la dignitat d'aquells que van morir o van ser represaliats per un règim totalitari i brutal com el franquista" i perquè "no fer-ho seguiria empobrint la nostra democràcia, el nom d'Amposta i, una vegada més, les víctimes de la dictadura franquista" (Ajuntament d'Amposta, 2015). Així, el 2017 el carrer Ruiz de Alda, fundador de la Falange, va passar a dir-se Ramon Salas, arquitecte català que va dissenyar part d'Amposta, i el carrer de Garcia Morato, militar feixista, es va convertir en Eugenio Ribera, enginyer del pont d'Amposta (Ajuntament d'Amposta, 2017). Tot i això, a més de l'eliminació de l'exaltació al franquisme, com va expressar Junts per Amposta, també cal un reconeixement digne als alcaldes d'Amposta víctimes de la Guerra Civil (Ajuntament d'Amposta, 2020a). Per complir amb aquesta moció, el 2021 es va inaugurar la plaça de Josep Villalbí, alcalde republicà d'Amposta que va ser rellevant per a la ciutat, ja que el carrer que li havia atribuït el govern anterior és petit i poc transitat (Ajuntament d'Amposta, 2020b).

Així doncs, veiem que l'Ajuntament ha fet feina quant a l'extracció de la simbologia franquista. A més, cal destacar que l'extracció de la simbologia no n'és una eliminació, ja que aquest material es conserva al dipòsit del Museu de les Terres de l'Ebre. Malgrat això, encara queden tasques pendents: Amposta té quatre elements assenyalats pel Memorial Democràtic sobre els quals encara no s'ha pres cap mesura a causa de les complicacions burocràtiques.

3.2.2 Llocs de memòria

Gràcies a les investigacions s'ha pogut recuperar la història de la Guerra Civil a Amposta i posar en valor espais memorials, escenaris de la memòria col·lectiva. Entre

aquesta feina de revalorització trobem la senyalització i el condicionament dels llocs de memòria de la ciutat, així com la creació de recorreguts històrics.

El pont penjant d'Amposta és el símbol per excel·lència de la ciutat i, per tant, sempre s'ha vetllat per conservar el seu valor històric i cultural. El darrer any això s'ha plasmat amb la col·locació de tres panells informatius, al costat del pont, sobre la seva història i construcció, un dels quals tracta la Guerra Civil i el franquisme (Marfanta, 2022). Tot i això, la ciutat té altres espais d'importància històrica als quals ha de donar el seu valor.

Després de l'estudi elaborat per la URV, Amposta va obtenir informació sobre la maniobra de distracció de l'exèrcit republicà, un dels episodis de la batalla de l'Ebre més desconeguts. Amb això, l'adhesió al COMEBE i amb la commemoració del 80è aniversari de la batalla, el 2018 l'Ajuntament va col·locar uns plafons explicatius de la maniobra a la Torre de la Carrova i al Mas de Talam. Així es va establir una ruta turística sobre aquest fet històric entre la Torre de Campredó, la zona del Mas de Bernis de l'Aldea i Amposta (Ajuntament d'Amposta, 2018c).

Uns altres elements oblidats de la memòria col·lectiva de la població, tot i ser visibles i estar a prop del nucli de població, són dos nius de metralladores de la Guerra Civil (Figura 9). A principis del 2021 l'Ajuntament va iniciar els tràmits per protegir-los i declarar-los Bé Cultural d'Interès Local (BCIL). Aquell estiu el COMEBE va organitzar un camp de treball per fer les tasques de neteja i restauració, per facilitar la posterior investigació i valorització d'aquests elements (Diari Més, 2021). Hi van participar 14 joves menors de 18 anys, provinents de diferents indrets de Catalunya, durant quinze dies, sota la supervisió de l'arqueòleg Oscar Curulla (Ribé, 2021). Sembla que els nius de metralladores haurien estat construïts per l'exèrcit republicà amb l'objectiu de controlar els accessos pel camí vell de Masdenverge i la plana interior del Montsià (Diari Més, 2021). Una vegada acabada la investigació la intenció del govern municipal és senyalitzar-los, dins de l'estratègia per recuperar la memòria històrica del conflicte (Diari Més, 2021).

A part, l'Ajuntament i el Memorial Democràtic han instal·lat llambordes *Stolpersteine* (Figura 1) a la ciutat. Aquestes llambordes són blocs de ciment, d'aproximadament 10 cm x 10 cm, amb una placa de llautó daurat on hi ha gravades les dades de persones detingudes i deportades. *Stolpersteine* és un terme alemany que vol dir "pedres que ens fan ensopegar". Gunter Demnig, el creador de la primera *Stolpersteine*, va triar aquest

nom, ja que per ell “aturar-se i inclinar-se per llegir la inscripció de la llamborda és una mostra de respecte cap a les víctimes” (Generalitat de Catalunya, 2021). Actualment, n’hi ha unes 75.000 pel món, sent les d’Amposta les primeres de les Terres de l’Ebre (Generalitat de Catalunya, 2021). El 18 de juny de 2021 es van instal·lar dues de les deu llambordes previstes en honor als deu deportats republicans ampostins al camp de concentració nazi de Mauthausen, mentre la resta s’han col·locat al gener d’aquest 2022. Normalment, s’instal·len davant l’última residència on la persona va viure en llibertat, però en el cas de les dues primeres es desconeix, per la qual cosa es van posar en un lloc emblemàtic de la ciutat, al costat del pont (Ajuntament d'Amposta, 2022).

Amb aquestes actuacions s’està desenvolupant el procés de senyalització i dignificació d’aquests espais claus de la història de la zona, que ajuden a desenterrar la memòria oblidada de la població. Així, s’ha fet una feina per homenatjar les víctimes i els familiars de la Guerra Civil i del franquisme, i alhora s’han creat espais que permeten transmetre la història a la població des de la proximitat de ser part del seu paisatge habitual. A més, això ha promogut el turisme de memòria, cosa que, en un territori amb una de les rendes per càpita més baixes de Catalunya, és una oportunitat per dinamitzar l’economia (El punt avui, 2017).

3.3 Actes de difusió: Cicles de Memòria històrica

La recuperació de la memòria històrica és necessària per tenir una societat democràtica que respecti els drets humans i també per a la identitat col·lectiva dels integrants d’una població. Però, perquè sigui així, la comunitat ha de sentir que forma part de les polítiques públiques de memòria que es prenen. Dins d’aquesta integració de la societat en la recuperació de la memòria històrica, estan els actes de difusió, on les investigacions prenen una forma per la seva divulgació. Des del 2018, amb el 80è aniversari de la batalla de l’Ebre, l’Ajuntament ha establert programes de memòria històrica anuals a la ciutat, on es programen diverses activitats sobre la Guerra Civil i el franquisme.

3.3.1 Exposicions

La primera exposició a destacar feta amb la col·laboració del partit de govern actual a Amposta es va fer abans del cicle del 80è aniversari. Del setembre al novembre de 2017 el Museu de les Terres de l’Ebre va acollir l’exposició “Quan Amposta no tenia amo” de Teresa Ferré, fruit de la investigació de la qual hem parlat a l’apartat de recerca històrica.

L'exposició estava conformada per les fotografies inèdites de la Col·lectivitat, complementades per la informació de retalls de cròniques, escrites la majoria per dones, de la premsa llibertària de l'època, així com documentació del procés d'incautacions i mapes de les terres. Com va dir la comissària l'exposició, era una crida als orígens familiars i dels terrenys de la ciutat, "perquè tots tenim gent que ha gratat la terra d'este Delta amb les seues mans" (Navarro, 2017).

Ja dins del 80è aniversari de la batalla de l'Ebre el Museu de les Terres de l'Ebre, el COMEBE i l'Ajuntament d'Amposta van organitzar l'exposició "L'Ebre. Darrer escenari de les Brigades Internacionals". Aquesta es va estrenar el 25 d'octubre de 2018, coincidint amb els 80 anys de la retirada les Brigades Internacionals, i va estar fins al novembre. L'exposició mostrava textos, fotografies i documents originals, amb els quals es recuperava la història de la participació a la batalla de l'Ebre d'aquests joves voluntaris d'arreu del món que van lluitar contra el cop d'estat, per transmetre-la a la població i sobretot educar els joves d'Amposta (Cases, 2018).

Entre el febrer i el juny de 2020, el Museu va acollir "El llapis, arma de guerra antifeixista 1936 – 1939", creat per Teresa Ferré, amb la col·laboració de l'Ajuntament, a partir de la col·lecció de Julio Allepuz. Aquesta exposició mostrava 30 cartells propagandístics, originals de la Guerra Civil, d'autors coneguts i dibuixants anònims, amb missatges de revolució i consignes polítiques diverses contra el feixisme (Montecino, 2020).

Com a part de "Portes de la memòria", l'alumnat de batxillerat del Berenguer IV també van organitzar una exposició per plasmar els resultats de la recerca. Inaugurant el cicle d'activitats sobre Memòria Històrica de l'Ajuntament d'Amposta, del juny al juliol de 2021, el Museu va acollir "Portes de la memòria. Deportació dels republicans ampostins als camps nazis". L'exposició comptava amb imatges i informació procedent de diversos arxius i narrava les vivències dels republicans d'Amposta deportats a camps nazis (Museu de les Terres de l'Ebre, 2021).

3.3.2 Recorreguts

Amb el 80è aniversari de l'inici de la batalla de l'Ebre van començar els recorreguts històrics per la població, resultat de les investigacions de la URV i la recuperació d'alguns llocs de memòria. El primer, anomenat "La guerra per retrobar la pau", es va fer el 24 de juliol i era una caminada popular d'Amposta fins al Mas de Talarn, als afores de la ciutat,

on es comentaven els llocs estratègics de l'inici de la batalla de l'Ebre (Ajuntament d'Amposta, 2018b). Aquesta caminada es va repetir el 24 de juliol dels anys següents, menys el 2020 a causa de la Covid, per commemorar l'inici de la batalla.

Per l'aniversari l'Ajuntament també va encarregar a Terra Enllà, empresa de serveis turístics especialitzada en visites guiades sobre la Batalla de l'Ebre i la Guerra Civil, unes rutes guiades de memòria històrica a la ciutat. El projecte, "Amposta. Espais de dol de la Batalla de l'Ebre", s'ha mantingut i s'han establert tres recorreguts, que s'han fet en diverses dates en aquests anys. Un és la ruta fluvial que va des de l'embarcador d'Amposta fins a la torre de la Carrova pel riu Ebre, mentre les altres dues són terrestres i surten des de l'embarcador o des de la plaça de l'Aube (Ajuntament d'Amposta, 2018b; 2021b)

3.3.4 Conferències

Dins dels programes de memòria històrica l'Ajuntament també ha organitzat xerrades sobre aquesta temàtica. Per al 80è aniversari, durant el mes de novembre es va fer un cicle de conferències sobre la batalla de l'Ebre al Museu de les Terres de l'Ebre, en el qual van participar la URV i el COMEBE. Les conferències, encarades a la història de la ciutat durant la batalla, van ser "Les terres ferides. Espais i història de la Batalla de l'Ebre, "La vida quotidiana a Amposta durant la Guerra Civil Espanyola", "Els ampostins al front. El cost humà dels combatents voluntaris i mobilitzats d'Amposta a la Guerra Civil Espanyola" i "Els espais de la Batalla de l'Ebre a Amposta, l'Aldea i Campredó". L'any 2020, durant l'octubre, es van celebrar les Jornades de Lletres Ebrenques. Una de les jornades es va dedicar a la memòria històrica i la seva vinculació amb la literatura, a través de la taula rodona "La memòria, una qüestió literària", en la qual van participar l'escriptor Víctor Amela, la llavors directora del COMEBE, Teresa Ferré, i l'escriptor Emigdi Subirats.

Cal fer una especial menció a la col·laboració de Portes de la Memòria amb l'Ajuntament d'Amposta i el Museu de les Terres de l'Ebre a l'hora d'organitzar conferències. El 2019, per commemorar el Dia internacional en memòria de les víctimes de l'Holocaust el periodista Carlos Hernández de Miguel, autor del llibre "Los últimos españoles de Mauthausen", va fer una xerrada a l'institut Berenguer IV sobre la deportació republicana (Portes de la Memòria, 2020). Per la commemoració de les víctimes de l'holocaust, l'any següent el professor de la UB Pau Freixa fa presentar "El

fenomen concentracionari en els totalitarismes del segle XX”, conferència oberta a la ciutadania (Portes de la memòria, 2020). Finalment, per concloure el projecte “Portes de la memòria. Deportació dels republicans ampostins als camps nazis”, al juny 2021, junt amb la inauguració de l’exposició, l’alumnat del Berenguer IV van fer una xerrada (Ajuntament d’Amposta, 2021).

3.3.5 Presentació de llibres

Arran de les investigacions sobre la Guerra Civil i la dictadura han anat sorgint llibres sobre aquests esdeveniments. Per poder portar-ho al públic general, l’Ajuntament i la Biblioteca d’Amposta han realitzat presentacions de llibres sobre aquesta temàtica. Alguns estan centrats en Amposta i les Terres de l’Ebre, mentre altres són més genèrics.

L’octubre del 2018 es va presentar *El vell al Pont*, edició il·lustrada per Pere Ginard del famós relat del periodista nord-americà Ernest Hemingway, on es narra una escena de la Guerra Civil a Amposta (Ajuntament d’Amposta, 2018b). Aquell any també es va presentar *Ebre, relats d’una batalla*, llibre de diversos autors on es presenten les històries fictícies, contextualitzades durant la Guerra Civil, dels 16 personatges del joc de taula “Descobreix la Batalla de l’Ebre” d’Ebrejocs.cat (Ajuntament d’Amposta, 2018b; Gavaldà, 2019).

Al setembre 2021, es va presentar la publicació del II Premi de Recerca Jordi Fontanet, el llibre *El somni trencat. Amposta: revolució, guerra i exili* d’Andreu Caralt (Ajuntament d’Amposta, 2021b), del qual hem parlat a l’apartat de recerca històrica. Ha estat de gran rellevància en la recuperació la memòria de la ciutat, ja que la reconstrueix a partir de les fonts primàries i secundàries, però també de la memòria familiar de la gent de la zona, fet que li ha permès descobrir molta informació oblidada. El mes següent, es va presentar *Memòria de la resistència antifranquista* del periodista Antoni Batista, llibre que repassa diversos episodis de la lluita contra la dictadura, que l’autor ha investigat des de fa dècades a través de testimoniatges de víctimes i diversos arxius (Moreno, 2021b). L’última presentació que es va fer durant el període que analitzem va ser al desembre 2021, sobre el llibre fotogràfic *Gràfica Anarquista. Fotografia i Revolució social 1936-1939*, que mostra la quotidianitat social i econòmica de moviment anarquista en aquells anys, que havia quedat oblidada. (Ajuntament d’Amposta, 2021).

3.3.6 Documentals, pel·lícules i obres de teatre

Durant el 80è aniversari es va realitzar el cicle de documentals “La batalla de l’Ebre en imatges” a l’Arxiu Comarcal del Montsià. En aquest cicle es van projectar: *Rebels and Spies. The graphic novels of Vittorio Giardino*, documental a propòsit d’aquest autor de novel·les gràfiques sobre el turbulent segle XX; el documental sobre l’exili pel franquisme *El Periple* de Mario Pons, fragments d’audiovisuals amb imatges de la batalla de l’Ebre a Amposta i al curs final de l’Ebre; i el curtmetratge *Gotas de Agua* de Juame Moya, que narra la història de dos joves soldats republicans duran la batalla de l’Ebre (Ajuntament d’Amposta, 2018b). A més, l’any passat es va projectar el documental *La capsa vermella. La guerra infinita d’Antoni Campaña*, produït per Films nòmades, amb la participació de TV3 i RTVE, en el qual s’intenta esbrinar per què el fotògraf Antoni Campaña va guardar en secret 5.000 fotografies de la Guerra Civil (Ajuntament d’Amposta, 2021)

Així mateix, també s’han representat dues obres de teatre amb aquesta temàtica. La primera, a l’octubre 2018, va ser “Vestigis 2.0: Foradada Corbera”, basada en “115 dies a l’Ebre” d’Assumpta Montellà, en “El soldado alto” de Manuel Álvarez i testimonis orals. En ella, la protagonista necessita trobar els capítols extraviats de la seva història personal, lligada a la batalla de l’Ebre (Ajuntament d’Amposta, 2018b). El següent espectacle va ser “Mort a les cunetes”, al maig 2020, durant la Temporada d’Arts Escèniques, que parla de l’afusellament de vuit republicans civils el 9 de febrer 1939 a Montserrat (Ajuntament d’Amposta, 2020c).

3.4 Anàlisi

Les polítiques de memòria històrica han de tenir l’objectiu de conservar, transmetre i valoritzar el record d’uns fets específics, per construir una identitat col·lectiva i enfortir la democràcia (Groppo, 2002, p.192). És per això que aquestes no han de significar simplement mirar al passat, sinó que han de servir per transmetre continguts ètics per al present i el futur (Guixé, 2017). L’Ajuntament d’Amposta compleix amb aquests principis, ja que impulsa projectes de recerca històrica per recuperar i reconèixer el que va succeir durant la Guerra Civil i la dictadura, s’encarrega de la simbologia que fa apologia de l’antic règim, recupera els llocs de memòria de la població i intenta que tot això arribi a la societat, per així reparar la dignitat de les víctimes del franquisme i educar la població perquè aquests fets no es tornin a produir.

Quant a la simbologia, l'Ajuntament treballa per al compliment de l'article 15 de la Llei de Memòria Històrica¹⁴ que estipula la retirada d'elements públics que exalten la revolta militar, la Guerra o la dictadura, i col·labora amb el Memorial Democràtic per a l'elaboració del catàleg de simbologia franquista i per veure quines mesures s'han de prendre en cada cas. Ha extret totes les plaques d'habitatges assenyalades i ha canviat els noms dels carrers que honraven personatges i fets del franquisme. Tot i que encara queda simbologia per extraure o reinterpretar en la població, això es deu a les característiques especials d'aquestes, que fan que la gestió estigui sent més lenta. Així mateix, compleix amb els dictàmens de la Llei del Memorial Democràtic¹⁵ que obliguen als poder públics a promoure el ple exercici dels drets reconeguts en la declaració universal de drets humans i a vetllar pel coneixement i el manteniment de la memòria històrica de Catalunya, ja que promou la investigació històrica, la recuperació dels espais de memòria i la seva difusió. Cal destacar també que l'Ajuntament, a diferència del govern espanyol i del català, està molt implicat en la col·laboració amb altres poblacions, entitats i organitzacions, com universitats, arxius, museus, institucions públiques i els propis habitants a l'hora d'impulsar accions conjuntes definides, fet que li permet enriquir els seus projectes.

La recerca històrica ha anat encarada a recuperar, a través dels arxius i les memòries familiars, fets importants que van ocórrer a la ciutat durant la Guerra Civil, com l'anarquisme, el republicanisme i la guerra, que havien estat oblidats de la memòria col·lectiva per la repressió i la suposada manca d'importància d'aquests fets. Tot i això, cal destacar, que encara que s'ha tractat com va ser l'inici del règim a Amposta i el que van viure les víctimes de la violència i la repressió, ni en les investigacions ni als cicles de memòria s'ha abordat com es vivia a Amposta durant la dictadura. També es podria criticar que no ha estat tractada la violència que van patir les persones de dretes al principi de la Guerra Civil però, tot i ser cert, s'ha de tenir en compte que aquestes van obtenir les reparacions durant la dictadura, i que a més, aquesta les va convertir en un altre símbol del franquisme. Gràcies a aquestes investigacions també s'han descobert espais simbòlics de la històrica d'Amposta que s'havien de recuperar. La seva senyalització i dinamització

¹⁴ Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE, 27 de diciembre 2007, núm. 310, pp. 53410-53416.

¹⁵ Llei 13/2007, de 31 d'octubre, del Memorial Democràtic. DOGC, 12 de noviembre 2007, núm. 5006, pp. 45172- 45180.

ha permès construir un recorregut pedagògic per a totes les generacions des de la proximitat de la història i cultura de la ciutat de la qual formen part.

Si els resultats de les investigacions no arriben a la població, la recuperació de la memòria es queda sense complir una part de la seva funció. És per això que l'Ajuntament ha organitzat una programació més o menys constant d'activitats diverses sobre memòria històrica. Per assegurar-se que aquestes resulten atractives per a la població, bastantes aborden aquesta etapa històrica a través de la història de la ciutat i la seva població, fent que resulti més propera per als ampostins. A més, intenten arribar tant al públic adult com al públic juvenil, ja que és important per al futur de la societat transmetre els valors dels drets humans i l'esperit crític (Galiana, 2018). És per això que el projecte Portes de la memòria, que treballa aquesta temàtica des dels instituts, és tan rellevant. A part de les activitats encarades a la Col·lectivitat General d'Amposta, la Guerra Civil i la repressió a Amposta, també se n'han organitzat d'altres sobre la Batalla de l'Ebre, la Guerra Civil i el franquisme que no estan enfocats a la població. Així, l'Ajuntament ofereix una oferta sobre fets històrics que implica a la població, alhora que porta projectes sobre memòria històrica d'altres parts del país, permetent que la gent d'Amposta també conegui aquestes històries. Així mateix, cal tenir en compte que moltes de les activitats són gratuïtes o tenen un cost molt baix, sent les més cares les rutes guiades, que costen 10€ (Ajuntament d'Amposta, 2018b, 2021b), per la qual cosa resulten bastant accessibles per a la majoria de persones.

Amb tot això, es pot aconseguir educar la ciutadania perquè conegui el seu passat i el de la seva població, enfortint el sentiment de comunitat, els valors democràtics i l'esperit crític. Però, també permet fer un treball pedagògic amb gent que no pertany a la població, ja que la dinamització de l'activitat cultural de la ciutat atrau el turisme de memòria. Això també és positiu per a Amposta, pel fet que mobilitza l'economia local. Tot i això, cal tenir en compte que no s'han fet anàlisis sobre la participació en aquestes activitats, cosa que permetria anar més enllà de la teoria i veure si realment s'arriba a tot el públic, quina és la implicació i la participació de la població, si tenen un impacte per a Amposta i en quins aspectes es pot millorar.

CONCLUSIONS

Amb aquest estudi queda evidenciat que és necessari que les administracions públiques duguin a terme polítiques públiques de memòria històrica. La Guerra Civil i la dictadura van suposar un trauma per als espanyols, que s'ha transmès a les següents generacions, quedant present en la identitat espanyola. En una societat democràtica el reconeixement de les violacions dels drets humans és una obligació ètica i política. A més, en aquest cas es tracta d'una injustícia estructural i, com a tal, només pot ser reparada col·lectivament. És per això que les organitzacions públiques han de dur a terme accions per recordar, conservar i transmetre a la població el que va succeir, per fer justícia a les violacions dels drets humans que van succeir i construir una societat cohesionada i democràtica.

Tot i que la seva importància està demostrada, s'ha vist que en l'àmbit estatal Espanya no ha gestionat correctament aquest assumpte. La transició es va articular des de l'antiga dictadura i durant molt de temps es va considerar que per estructurar la nova democràcia era millor silenciar aquesta memòria. A més, els interessos polítics dels partits segueixen dificultant recuperar aquesta memòria. Això ha fet que les violacions hagin quedat impunes, que no s'hagin pogut tancar les ferides i que els coneixements de la població en general sobre aquesta situació siguin insuficients. Des d'inicis del XXI hi ha hagut intents de canvi, però les normatives aprovades sobre memòria històrica sempre resulten insuficients comparades amb altres casos internacionals i les recomanacions de l'ONU. Per complir-ho l'Estat hauria d'establir canals de comunicació i incrementar la coordinació entre les autoritats competents i les víctimes i les associacions, dotar-les de recursos, evitar disparitats profundes entre les lleis d'aplicació a escala autonòmica i estatal, elaborar un pla nacional de recerca de persones desaparegudes durant la Guerra Civil i el franquisme i a crear una comissió de la veritat. Catalunya, igual que altres comunitats autònomes, davant les mancances de les mesures en l'àmbit estatal, ha establert el seu propi programa de memòria. Aquest compleix millor amb les demandes de l'ONU, però segueix tenint problemes a l'hora d'articular les col·laboracions i dotar als ajuntaments dels elements necessaris per recuperar la memòria històrica.

Mentre la Generalitat de Catalunya i l'Estat espanyol s'han ocupat sobretot de fer normatives sobre la memòria històrica, alguns ajuntaments han decidit desenvolupar programes per dinamitzar els espais de memòria històrica de la seva població per arribar al gruix de la ciutadania. Els ajuntaments tenen un accés més directe a la seva població que els organismes estatals i autonòmics, motiu pel qual poden crear programes més

adequats als seus interessos i necessitats. Aquest apropament de la història a través dels espais i les memòries de les famílies de la població permet construir un recorregut pedagògic atractiu per a totes les generacions. Això alhora atrau el turisme de memòria, que permet transmetre aquesta memòria a altres persones i mobilitza l'economia local.

Malgrat que pugui semblar que una població no té interès històric, l'estudi de cas d'Amposta ha demostrat que no és així. Si no es coneix el que va passar a una població és a causa del silenci que es van imposar des de la dictadura i la transició. Amposta i els seus habitants tenen molt a explicar d'aquest període històric, amb la seva participació en la Guerra Civil i la batalla de l'Ebre, l'anarquisme i la Col·lectivitat, els exilis, les deportacions als camps nazis, etc. Tot això s'ha recuperat gràcies a les polítiques públiques impulsades per l'Ajuntament en els darrers sis anys. ERC ha anat més enllà de l'eliminació dels elements públics que honraven la dictadura i ha intentat posar en valor la importància històrica de la ciutat, promovent investigacions, recuperant espais, creant activitats per difondre aquests descobriments i dignificant les víctimes i els seus familiars. A més, ha fet una important feina de col·laboració amb altres institucions i associacions com el Memorial Democràtic, el COMEBE, l'Amical Mauthausen, la URV, el Museu de les Terres de l'Ebre i l'institut Berenguer IV. Això ha permès crear un programa ampli, divers i constant, que pugui resultar atractiu tant per a la població local com per a la gent de fora, i també per als joves, per així ensenyar la importància de conèixer la història, tenir un esperit crític i transmetre els valors democràtics. Per tot això, Amposta és un bon model de com dur a terme polítiques de memòria històrica a escala local.

En conclusió, queda demostrada la importància que té per a la societat que un ajuntament realitzi polítiques de recuperació de la memòria històrica. Malgrat només tenir l'obligació d'extraure la simbologia que promou la revolta franquista i de vetllar pel coneixement i el manteniment de la memòria històrica de Catalunya, els últims anys alguns ajuntaments catalans han implementat accions per recuperar la memòria històrica. Aquests ajuntaments entenen que reconèixer i reparar les víctimes i expandir la base social dels receptors és necessari per construir un futur millor, i que per això cal col·laborar amb les entitats i la població per transmetre la història des de la proximitat i com una cosa que influeix el present. És per això que les polítiques públiques de memòria històrica que s'han dut a terme des dels ajuntaments han servit per complementar les polítiques públiques de l'Estat i la Generalitat i han resultat ser molt efectives en la recuperació de la memòria local oblidada i la transmissió d'aquesta a la ciutadania.

BIBLIOGRAFIA

“Adam Tomàs (ERC), nuevo alcalde de Amposta tras 28 años de CiU”. (2015). *La Vanguardia*, 13 de juny de 2015. <https://www.lavanguardia.com/politica/20150613/54432814174/adam-tomas-erc-nuevo-alcalde-de-amposta-tras-28-anos-de-ciu.html> (accessible 25.04.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2009). “Projecció del documental Bucarest, la memòria perduda”. *Notícies Ajuntament d'Amposta*, 11 de febrer de 2009, <https://www.amposta.cat/pagina.asp?id=598&i=ca> (accessible 25.04.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2010). *Acta de la sessió ordinària del ple de l'Ajuntament d'Amposta duta a terme el dia 25 de gener de 2010*. Amposta.

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2013a). “El Centre d'Art Lo Pati presenta una exposició sobre el paisatge amb peces cedides per tres museus i cinc galeries d'art”. *Notícies Ajuntament d'Amposta*, 6 de juny de 2013, <https://www.amposta.cat/pagina.asp?id=1455&i=ca> (accessible 25.04.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2013b). “Presentació del llibre de fotografies "AMPOSTA. RECULLGRÀFIC 1875-1975"”. *Notícies Ajuntament d'Amposta*, 23 d'octubre de 2013, <https://www.amposta.cat/pagina.asp?id=1544&i=ca> (accessible 25.04.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2015). “Amposta canviarà el carrers amb noms feixistes”. *Notícies Ajuntament d'Amposta*, 1 de desembre de 2015. <https://www.amposta.cat/ca/registre/amposta-canviara-carrers-amb-noms-feixistes> (accessible 09.05.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2016). “Retirada una placa del nomenclàtor franquista de l'avinguda de la Ràpita”. *Notícies Ajuntament d'Amposta*, 30 de maig de 2016. <https://www.amposta.cat/ca/registre/retirada-placa-del-nomenclator-franquista-lavinguda-la-rapita> (accessible 09.05.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2018a). “Amposta demana adherir-se al COMEBE”. *Notícies Ajuntament d'Amposta*, 18 d'abril de 2018, <https://www.amposta.cat/ca/registre/amposta-demana-adherir-se-comebe> (accessible 25.04.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2018b). “Programa d’activitats 80è aniversari de la batalla de l’Ebre”. *Informació d’interès Ajuntament d’Amposta*. <https://www.amposta.cat/ca/registre/programa-activitats-80e-aniversari-batalla-ebre> (accessible 09.05.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2018c). “Uns plafons a la Torre de la Carrova explicaran la maniobra de distracció de la Batalla de l’Ebre a Amposta”. *Notícies Ajuntament d’Amposta*, 19 de agost de 2018. <https://www.amposta.cat/ca/registre/plafons-torre-carrova-explicaran-maniobra-distraccio-batalla-ebre-amposta> (accessible 09.05.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2019). “L’Ajuntament d’Amposta i Amical Mauthausen signen un conveni de col·laboració per a la recuperació de la memòria històrica”. *Notícies Ajuntament d’Amposta*, 7 de novembre de 2019, <https://www.amposta.cat/ca/registre/ajuntament-amposta-i-amical-mauthausen-signen-conveni-memoria-historica> (accessible 25.04.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2020a). *Acta de la sessió ordinària del ple de l’Ajuntament d’Amposta duta a terme el dia 30 de novembre de 2020*. Amposta

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2020b). “Amposta, pendent de dos símbols per eliminar tota la simbologia franquista”. *Notícies Ajuntament d’Amposta*, 27 de novembre de 2020. <https://www.amposta.cat/ca/registre/amposta-pendent-dos-simbols-eliminar-tota-simbologia-franquista> (accessible 09.05.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2020c). “Les Jornades de Lletres Ebrenques arriben a la quinzena edició adaptant-se al context de covid-19 amb activitats de petit format”. *Notícies Ajuntament d’Amposta*, 02 de octubre de 2020. <https://www.amposta.cat/ca/registre/jornades-lletres-ebrenques-arriben-quinzena-edicio> (accessible 09.05.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2021a).” La regidoria de Cultura passa a denominar-se regidoria de Cultura i Memòria Històrica”. *Notícies Ajuntament d’Amposta*, 30 de març 2021. <https://www.amposta.cat/ca/registre/regidoria-cultura-passa-denominar-se-regidoria-cultura-i-memoria-historica> (accessible 09.05.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2021b). “Programa de Memòria Històrica a Amposta”. *Programes d’oci i cultura Ajuntament d’Amposta*. <https://www.amposta.cat/ca/n4/la-ciutat/cultura-i-oci/programes/memoria-historica> (accessible 09.05.2022)

AJUNTAMENT D'AMPOSTA. (2022). “Amposta instal·la vuit llambordes Stolpersteine pel Dia Internacional en Record a les Víctimes de l’Holocaust”. *Notícies Ajuntament d'Amposta*, 28 de gener de 2022. <https://www.amposta.cat/ca/registre/amposta-instal-la-vuit-llambordes-stolpersteine-dia-internacional-record-victimes-holocaust> (accessible 25.04.2022)

AMICAL DE MAUTHAUSEN Y OTROS CAMPOS Y DE TODAS LAS VÍCTIMAS DEL NAZISMO. (s.d.). “Misión, valores e historia”. *Amical de Mauthausen y otros campos y de todas las víctimas del nazismo*. <https://amical-mauthausen.org/mision-valores-e-historia/>

“Amposta engega un cicle sobre Memòria Històrica amb una exposició sobre els deportats”. (2021). *Aguaita*, 10 de juny de 2021, <https://www.aguaita.cat/noticia/21916/amposta-engega-cicle-sobre-memoria-historica-amb-exposicio-sobre-deportats> (accessible 09.05.2022)

“Amposta instal·la tres panells informatius vora el Pont Penjant i un tòtem amb el nom”. (2022). *Marfanta*, 19 de abril de 2022. <https://www.marfanta.com/2022/04/19/amposta-installa-tres-panells-informatius-a-lentorn-del-pont-penjant-i-un-totem-amb-el-nom/> (accessible 09.05.2022)

“Amposta recupera la memòria de la guerra civil espanyola protegint dos nius de metralladores”. (2021). *Diari Més*, 29 de març de 2021. https://www.diarimes.com/noticies/terres_1_ebre/2021/03/30/amposta_recupera_memoria_guerra_civil_espanyola_protegint_dos_nius_metrallad%E2%80%A6 (accessible 09.05.2022)

ANDREU, C. (2021). *El somni trencat. Amposta: revolució, guerra i exili*. Benicarló: Onada Edicions.

BONET, C. (2019). “Una investigació sobre l’Amposta de la Guerra Civil guanya el premi Jordi Fontanet”. *Canal21*, 27 de setembre de 2019 <https://www.canal21ebre.com/2019/09/27/una-investigacio-sobre-lamposta-de-la-guerra-civil-guanya-el-premi-jordi-fontanet/> (accessible 09.05.2022)

BONO, M. J., GUIXÉ, J., I MATEO, P. (2010). *Cens de simbologia franquista de Catalunya Informe i conclusions*. Memorial Democràtic.

“Campredó, l’Aldea i Amposta s’uneixen per recuperar la memòria de la batalla de l’Ebre”. (2017). *El punt avui*, 27 de juliol de 2017.

<https://www.elpuntavui.cat/societat/article/5-societat/1203731-campredo-l-aldea-i-amposta-s-uneixen-per-recuperar-la-memoria-de-la-batalla-de-l-ebre.html> (accessible 09.05.2022)

CASES, S. (2018). “L’Ebre: el darrer escenari de les Brigades Internacionals”. *Ebredigital*, 16 de octubre de 2018. <https://ebredigital.cat/2018/10/26/lebre-el-darrer-escenari-de-les-brigades-internacionals/> (accessible 09.05.2022)

COLOMER, M. (2008). “Llei del memorial democràtic i la memòria històrica”, *Butlletí del Centre d'Estudis Argentonins Jaume Clavell*, núm. 34: 19-21.

CRAI UB. (2017). “Exposició 1937 Quan la ribera no tenia amo. Crònica de la Col·lectivitat General d'Amposta amb la participació del CRAI Biblioteca del Pavelló de la República”. *Notícies Butlletí UB*, 31 de octubre de 2017. <https://crai.ub.edu/ca/Noticies-butlleti/exposicio-1937-quan-la-ribera-no-tenia-amo-crai-biblioteca-del-pavello-de-la-republica>

CUÉ, C. (2021). “La coalición choca por los efectos de la enmienda sobre la Ley de Amnistía”, *El País*, 18.11.2021, <https://elpais.com/espana/2021-11-18/el-psoe-dice-ahora-que-la-ley-de-memoria-no-implicara-el-juicio-penal-a-los-crimenes-franquistas.html> (accessible 01.04.2022)

CUESTA, J. L. (2018). “Marco normativo de la memoria histórica en España: legislación estatal y autonómica”, *Revista Electrónica de Ciencia Penal y Criminología*, núm. 20, <http://criminet.ugr.es/recpc/20/recpc20-08.pdf> (accessible 01.04.2022)

CULLELL, V. (2018). “Memòria preliminar de l’Avantprojecte de llei integral de la memòria democràtica de Catalunya”, *Direcció General de Memòria Democràtica*, https://participa.gencat.cat/uploads/decidim/attachment/file/334/180912_AG_diligencia_mem_prel_avantproj_llei_memoria_democratica.pdf (accessible 01.04.2022)

DIGÓN, R. (2020). “Lleis i cultura democràtica: la regulació de les polítiques públiques de memòria històrica a Catalunya, les Illes Balears i el País Valencià”, *Revista catalana de dret públic*, núm. 60, 148-180.

DIPUTACIÓ DE BARCELONA. (2021). “Activitats en matèria de memòria democràtica”, *Catàleg de serveis 2021-2023*, <https://catalegdeserveis-cercador.diba.cat/fitxa?id=32727> (accessible 01.04.2022)

EJERIQUE, R. (2018). “Qué es y cómo funciona una Comisión de la Verdad”, *El diario*, 29 d’agost de 2018, https://www.eldiario.es/sociedad/valle-caidos-reliquia-renuncia-gobierno_1_1965502.html (accessible 01.04.2022)

“El PP no condena el golpe de 1936 porque es imprudente hablar de "buenos y malos””. (1999). *El País*, 16 de setembre de 1999. https://elpais.com/diario/1999/09/16/espana/937432821_850215.html (accessible 01.04.2022)

“El PSOE 'congela' la Ley de Memoria Democrática en el Congreso hasta atar los votos para poder aprobarla”. (2021). *Europa Press*, 26 de novembre de 2021. <https://www.europapress.es/nacional/noticia-psoe-congela-ley-memoria-democratica-congreso-atar-votos-poder-aprobarla-20211126131357.html> (accessible 01.04.2022)

ESCUADERO, R. (2021). “La vía autonómica para la recuperación de la memoria histórica en España”. *Revista Catalana de Dret Públic*, núm. 63, 166-184.

ESQUERRA REPUBLICANA. (2007). “Benach assegura que la recuperació de la memòria històrica es fa amb esperit de justícia, no de venjança”. *La humanitat*, 14 de novembre de 2007 <https://www.esquerra.cat/ca/benach-assegura-que-la-recuperacio-de-la-memoria-historica-es-fa-amb-esperit-de-justicia-n-5719> (accessible 25.04.2022)

“Experiències dels centres”. (2020). *Portes de la Memòria*. <https://sites.google.com/xtec.cat/portes-de-la-memoria/inici/experi%C3%A8ncies-de-centres?authuser=0> (accessible 09.05.2022)

FERRÉ, T. (2018). *Quan la ribera no tenia amo*. Observatori de la Vida Quotidiana.

FOUCE, G. (2008). “La memoria histórica cierra heridas”, *Nómadas. Revista Crítica de Ciencias Sociales y Jurídicas*, núm. 20, 519-521.

GALIANA, V. (2018). “La memoria democrática en las aulas de secundaria y bachillerato: balance de una experiencia didáctica”. *Didáctica de las Ciencias Experimentales y Sociales*, núm. 34, 3-18.

GAMBOA, C. (2019). “La memoria como política y las responsabilidades derivadas del pasado”, *Ideas y Valores*, núm. 5, 81-104.

GAVALDÀ, M. (2019). “Campredó celebra l’últim acte del 80è aniversari de la Batalla de l’Ebre”. *Marfanta*, 13 de gener de 2019.

http://hemeroteca.marfanta.com/noticia/Campredo_celebra_1%E2%80%99ultim_acte_d_el_80e_aniversari_de_la_Batalla_de_1%E2%80%99Ebre/18962 (accessible 09.05.2022)

GENERALITAT DE CATALUNYA. (2021). “El Memorial Democràtic instal·la 2 llambordes Stolpersteine a Amposta”. *Nota de premsa*, 18 de juny de 2021. <https://govern.cat/salaprensa/notes-premsa/411069/memorial-democratic-installa-2-llambordes-stolpersteine-amposta> (accessible 09.05.2022)

GONZÁLEZ, D. (2016). “La patrimonialización de la memoria histórica: entre el deber social y la estrategia turística. Apuntes sobre el caso catalán”. *PASOS. Revista de Turismo y Patrimonio Cultural*, núm. 5, 1267-1280.

GONZÁLEZ, D. (2017). El turismo de memoria y las implicaciones de la frontera: una aproximación teórica desde los Pirineos. A R. Arnabat, i M. Duch, *Polítiques memorials, fronteres i turisme de memòria* (pp. 97-114). Universitat Rovira i Virgili i Presses Universitaires de Perpignan.

GUIXÉ, J. (2017). Espais i models sobre la memòria històrica. Usos públics i patrimonials. A R. Arnabat, i M. Duch, *Polítiques memorials, fronteres i turisme de memòria* (pp. 25-46). Universitat Rovira i Virgili i Presses Universitaires de Perpignan.

GROPPO, B. (2002).) “Las políticas de la memoria”, *Sociohistórica*, núm. 11-12, 187-192.

IDESCAT. (2022). Amposta (Montsià). *El municipi en xifres*. <https://www.idescat.cat/emex/?id=430141> (accessible 25.04.2022)

“La recerca dels alumnes de l’Institut Ramon Berenguer IV, al Museu Terres de l’Ebre”. (2021). *A Prop*, 8 de juny de 2021, <https://apropebre.cat/la-recerca-dels-alumnes-de-linstitut-ramon-berenguer-iv-al-museu-terres-de-lebre/> (accessible 09.05.2022)

LASSALLE, J. M. (2021). “De archivos y olvidos: España ante su memoria democrática”, *Fuenlabrada: Nueva Revista de política, cultura i arte.*, número extra 1, 10-23.

LLOMBART, M. (2014). “Los historiadores y la memoria: debate en torno al Memorial Democràtic (2007-2011)”, *Pandora*, núm. 12, 99-114.

MACÉ, J.-F. (2012). “Los conflictos de memoria en la España post-franquista (1976-2010)”, *Bulletin hispanique*, núm. 114-2, 749-774.

MAGÍ, C., I MONTULL, L. (s.f.). “Qui som i què fem”. *Portes de la Memòria*. <https://sites.google.com/xtec.cat/portes-de-la-memoria/inici/qui-som-i-qu%C3%A8-fem?authuser=0> (accessible 09.05.2022)

MÁRQUEZ, M. (2005). “Projecte per a la recuperació de la memòria històrica de la lluita antifranquista a Terrassa (1939-1979)”, *Terme*, núm. 20, 153-156.

MARTINELL, A. (2015). “Els ajuntaments i la cultura: Una crisi actual que ve de lluny”, *Interacció Diputació de Barcelona*.

MEMORIAL DEMOCRÀTIC. (2021). “Cens de simbologia franquista”. *Banc de la memòria*. <https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/maps/map/4> (accessible 09.05.2022)

MONTECINO, V. (2020). “L’exposició ‘El llapis, arma de guerra antifeixista (1936 – 1939)’ revela els cartells de la Guerra Civil”. *Ebredigital*, 2 de març de 2020. <https://ebredigital.cat/2020/03/02/lexposicio-el-llapis-arma-de-guerra-antifeixista-1936-1939-revela-els-cartells-de-la-guerra-civil-espanyola/> (accessible 09.05.2022)

MONTOTO, M. (2017). “Las víctimas del franquismo en “La Querrela Argentina”: luchas por el reconocimiento y nuevas desigualdades”, *Papeles del CEIC. International Journal on Collective Identity Research*, vol. 2017/1

MORENO, G. (2021a). “‘El somni trencat’, la Guerra Civil, la revolució i l’exili a Amposta segons Andreu Caralt”. *Marfanta*, 5 de novembre de 2021. <https://www.marfanta.com/2021/11/05/el-somni-trencat-la-guerra-civil-la-revolucio-i-lexili-a-amposta-segons-andreu-caralt/> (accessible 09.05.2022)

MORENO, G. (2021b). “Antoni Batista: ‘De vegades es perd la percepció del que és una dictadura feixista’”. *Marfanta*, 16 de novembre de 2021 <https://www.marfanta.com/2021/11/16/antoni-batista-de-vegades-es-perd-la-percepcio-del-que-es-una-dictadura-feixista/> (accessible 09.05.2022)

MORENO, G. (2021c). “Junts per Amposta reclama la retirada de la placa franquista de l’edifici de l’Ajuntament”. *Marfanta*, 7 de juny de 2021 <https://www.marfanta.com/2021/06/07/junts-per-amposta-reclama-la-retirada-de-la-placa-franquista-de-ledifici-de-lajuntament/> (accessible 09.05.2022)

MUSEU DE LES TERRES DE L'EBRE. (2013). “Exposició "100 anys d’escola pública a Amposta (1913-2013)”. *Agenda Museu de les Terres de l'Ebre*. <https://www.museuterresebre.cat/activitat.asp?id=109> (accessible 25.04.2022)

MUSEU DE LES TERRES DE L'EBRE. (2021). “Exposició Portes de la Memòria. Deportació dels republicans ampostins als camps de concentració nazis”. *Agenda Museu de les Terres de l'Ebre*. <https://www.museuterresebre.cat/activitat.asp?id=488&i=ca> (accessible 09.05.2022)

NAVARRO, E. (2017). “Amposta no tenia amo”. *Aguaita*, 19 de setembre de 2017. www.aguaita.cat/noticia/10173/amposta-no-tenia-amo (accessible 09.05.2022)

“Notícies i difusió”. (2020). *Portes de la memòria*. <https://sites.google.com/xtec.cat/portes-de-la-memoria/inici/not%C3%ADcies-i-difusi%C3%B3?authuser=0> (accessible 09.05.2022)

“OVQ”. *Observatori de la Vida Quotidiana*. <https://ovq.cat/ovq/> (accessible 09.05.2022)

PATIÑO, E., I HERRERA, A. C. (2019). “Lugares de memoria: objetos de estudio y reflexión del patrimonio”. *La Tadeo De Arte*, núm. 5, 18-41.

PIÑA, R. (2021). “El Gobierno promete a sus socios nacionalistas "diálogo" para salvar la ley de Memoria Democrática”, *El Mundo*, 19 de novembre de 2021, <https://www.elmundo.es/espana/2021/11/19/61979c4a21efa0194a8b4601.html> (accessible 01.04.2022)

PIQUÉ, J. (2017). Nou anys de recuperació de la memòria històrica a Tarragona (2009-2017). Dins O. Dueñas, & J. Martín, *La Guerra Civil al territori. Lleida, Tarragona i Girona* Barcelona: Generalitat de Catalunya: 249-273.

PORCAR, J. L. (2015). “Políticas de memoria en España”, *BARATARIA: Revista Castellano-Manchega de Ciencias Sociales*, núm. 20, 61-77.

“Promocionen els espais de la maniobra republicana de distracció del 25 de juliol”. (2018). *Setmanari l'Ebre*, 24 de juliol de 2018. <https://setmanarilebre.cat/promocionen-els-espais-de-la-maniobra-republicana-de-distraccio-del-25-de-juliol/> (accessible 09.05.2022)

RIBÉ, M. (2021). “El camp de treball d'Amposta recupera nius de metralladores de la Guerra Civil”. *Canal21*, 14 de juliol de 2021. <https://www.canal21ebre.com/2021/07/14/el-camp-de-treball-damposta-recupera-nius-de-metralladores-de-la-guerra-civil/> (accessible 09.05.2022)

RÍO, Á. (2005). Los alcances del movimiento social de Recuperación de la Memoria Histórica: apuntes de la experiencia andaluza. Dins J. M. Valcuende, & S. Narotzky, *Las políticas de la memoria en los sistemas democráticos: poder, cultura y mercado*. Sevilla: Fundación El Monte, Asociación Andaluza de Antropología y Federación de Asociaciones de Antropología del Estado Español: 133-154.

RODRÍGUEZ, J. (2005). La represión franquista y la memoria pública. Dins *Homenaje a Joaquín González Vecín*. Leon: Universidad de León: 475-491.

SÁNCHEZ-MORENO, M. (2020). “Las políticas de memoria democrática en España: entre la impunidad y las obligaciones Internacionales”, *Cuadernos de Gobierno y Administración Pública*, núm. 7, 41-52.

SEGURA, C. (2021). “La década que acabó con Convergència i Unió”. *El País*, 09 de febrer de 2021. <https://elpais.com/espana/catalunya/2021-02-09/la-decada-que-acabo-con-convergencia-i-unio.html> (accessible 09.05.2022)

SOLER, P. (2019). “La memoria histórica de la Guerra Civil, la dictadura franquista, y la Transición, en España. Síntesis histórica e iniciativas legislativas recientes”, *Cahiers de civilisation espagnole contemporaine*, núm. 23,

TÈCNICA DE PATRIMONI DE L'AJUNTAMENT DE MANRESA. (2015). *Programa Municipal de Memòria Històrica de Manresa*. Manresa: Ajuntament de Manresa.

TOLOSANA, F. X. (2021). *La repressió franquista a les Terres de l'Ebre*. Tarragona: Universitat Rovira i Virgili.

TORRES-AYALA, D. (2020). “Historia pública. Una apuesta para pensar y repensar”. *Historia y Sociedad*, núm. 38, 229-249.

URV. (2017). “La URV coordina un projecte per recuperar espais de la Batalla de l'Ebre”. *URVactiv@*, 27 de juliol de 2017. <https://diaridigital.urv.cat/la-urv-coordina-un-projecte-per-recuperar-espais-de-la-batalla-de-lebre-a-amposta-laldea-i-campredo/> (accessible 09.05.2022)

URV. (2018). “El Congrés Internacional de la Batalla de l'Ebre analitza els aspectes menys coneguts del conflicte”. *URVactiv@*, 1 d'octubre de 2018. <https://diaridigital.urv.cat/el-congres-internacional-de-la-batalla-de-lebre-analitza-els-aspectes-menys-coneguts-del-conflicte/> (accessible 25.04.2022)

LLEIS

Ley 46/1977, de 15 de octubre, de Amnistía. BOE, 17 d'octubre de 1977, núm. 248, pp. 22765- 22766.

Ley 30/1992, de 26 de noviembre, de Régimen Jurídico de las Administraciones Públicas y del Procedimiento Administrativo Común. BOE, 27 de noviembre 1992, núm. 285, pp. 40300- 40319.

Llei 13/2007, de 31 d'octubre, del Memorial Democràtic. DOGC, 12 de noviembre 2007, núm. 5006, pp. 45172- 45180.

Ley 52/2007, de 26 de diciembre, por la que se reconocen y amplían derechos y se establecen medidas en favor de quienes padecieron persecución o violencia durante la guerra civil y la dictadura. BOE, 27 de diciembre 2007, núm. 310, pp. 53410-53416.

Llei 10/2009, de 30 de juny, sobre la localització i la identificació de les persones desaparegudes durant la Guerra Civil i la dictadura franquista, i la dignificació de les fosses comunes. DOGC, 9 de juliol 2009. núm. 5417, pp. 55065- 55071

Llei 11/2017, de 4 de juliol, de reparació jurídica de les víctimes del franquisme. DOGC, 6 de juliol 2017, núm. 7406.

Proposición de Ley de Memoria Histórica y Democrática, BOCG, 31 de gener 2020, núm. 47-1

ANNEX

Figura 1. Llamborda stolpersteine a Marcelino Ortí Meseguer del 2021

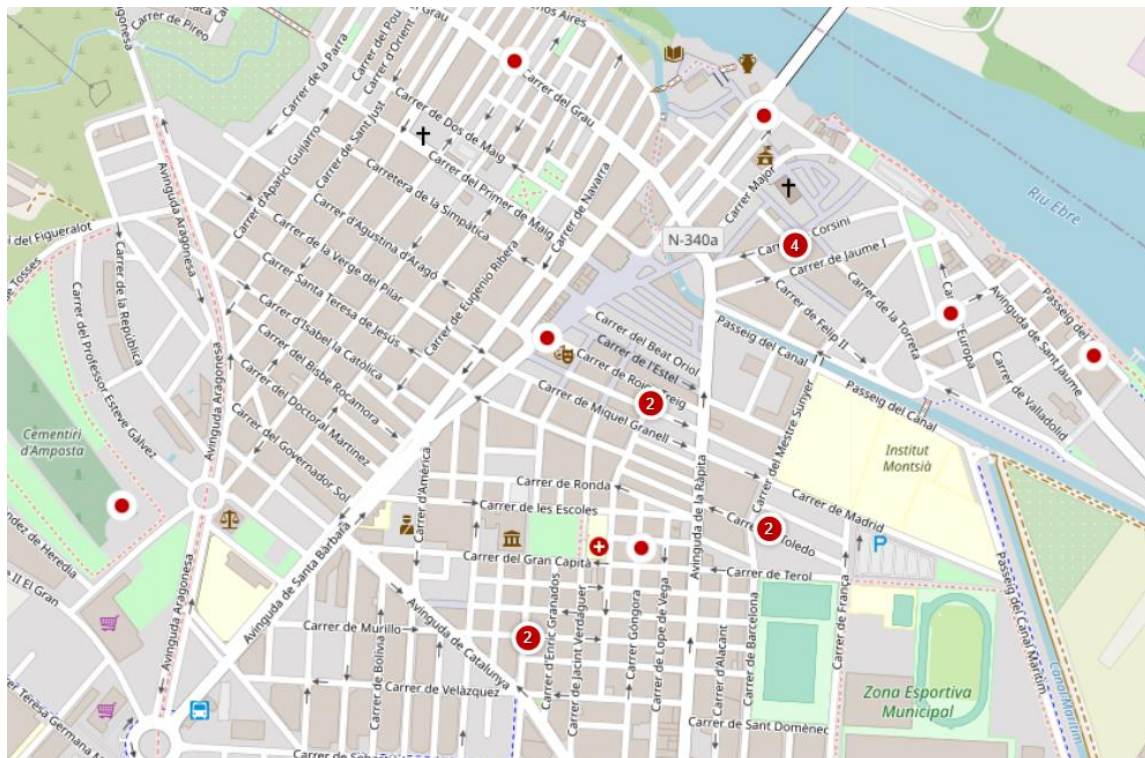

Figura 2. Mapa del Cens de simbologia franquista d'Ampostà. Extret de *Banc de la Memòria Democràtica*, del Memorial Democràtic, 2021, <https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/maps/map/4>. CC0 de Creative Commons.

Figura 3. Placa del nomenclàtor franquista de l'avinguda de la Ràpita. Extret de *Notícies Ajuntament d'Amposta*, de l'Ajuntament d'Amposta, 2016, <https://www.amposta.cat/ca/registre/retirada-placa-del-nomenclator-franquista-lavinguda-la-rapita>

Figura 4. Placa de construcció d'un grup d'habitatges de promoció oficial del 1955 al carrer Melilla. Extret de Retolació de grup d'habitatges 1786, a *Banc de la Memòria Democràtica*, del Memorial Democràtic, 2021, https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/result/cens_simbologia/1786.

Figura 5. Monument a l'alcalde Joan Palau Miralles de 1941 a la Plaça de Santa Susanna. Extret de Monument 3815, a *Banc de la Memòria Democràtica*, del Memorial Democràtic, 2021,

https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/result/cens_simbologia/3815

Figura 6. Làpida franquista als màrtirs sobre una tomba del cementiri d'Amposta

Figura 7. Detall inscripció de la làpida

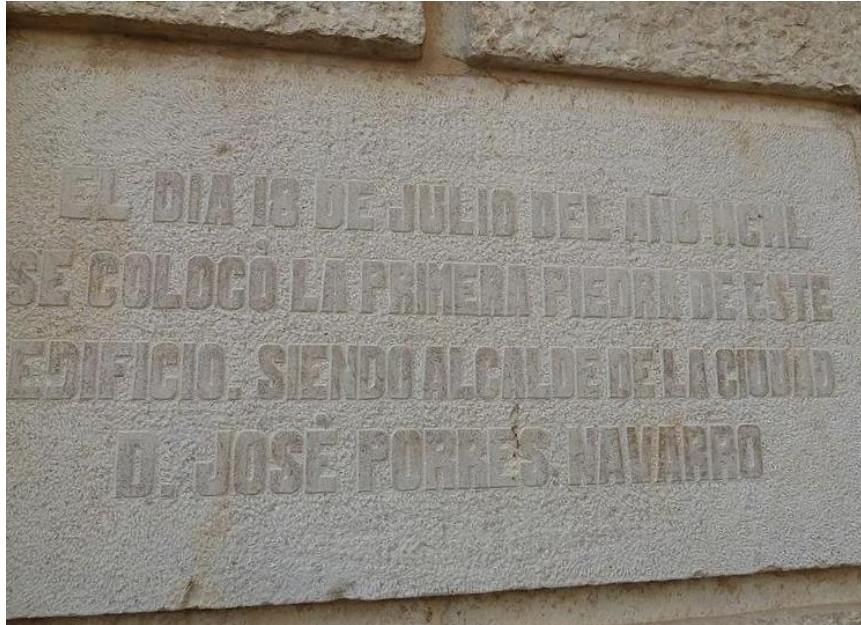

Figura 8. Placa de construcció de l'edifici de l'Ajuntament d'Amposta de 1950. Extret d'Altres plaques i rètols 3813, a *Banc de la Memòria Democràtica*, del Memorial Democràtic, 2021, https://banc.memoria.gencat.cat/ca/app/#/result/cens_simbologia/3813.

Figura 9. Niu de metralladora a Amposta, entre els carrers de la Mina i de la República.